

Digitaliserad folkbildning

Publicerad av Folkbildningsrådet

FÖRFATTARE: Alexandra Söderman och Hans-Åke Höber

OMSLAGSILLUSTRATION: Emma Hanquist

LAYOUT: Pasadena Studio

ISBN: 978-91-88692-90-0

www.folkbildningsradet.se

Förord

Frågan om folkbildningens digitalisering har varit aktuell länge, men gavs extra tyngd under coronapandemin. Då behövde studieförbund och folkhögskolor ställa om sina cirklar, kurser och kulturprogram till digitaliserad folkbildning på distans, eller till olika blandformer av när- och distansverksamhet. På det stora hela gick omställningen bra.

Men vad har hänt efter det? Och hur inverkar digitaliseringen mer övergripande på folkbildningens identitet och arbetsformer? I rapporten *Digitaliserad folkbildning* analyseras pågående förändringsprocesser, innovativa fördelar med digitaliseringen och digitaliseringen i ett framtidsperspektiv.

Digitaliseringen framstår i rapporten som en mångfacetterad och positiv resurs för folkbildningen. Den kan öka studieförbundens och folkhögskolornas räckvidd och ger nya arbetsredskap. Men den är även omdiskuterad. Vad händer med det folkbildningsmässiga mötet och de kollektiva bildningsprocesserna när folkbildningen blir digital?

Stockholm i juni 2024

Mats Bernerstedt
Tillförordnad generalsekreterare
Folkbildningsrådet

Innehåll

Förord	3
Sammanfattning	7
1 Inledning	9
1.1 Syfte och frågeställningar	11
1.2 Metod och material	11
1.3 Rapportens fortsatta disposition	14
2 Folkhögskolans och studieförbundens digitalisering – översikt	17
2.1 En bild av folkhögskolans digitalisering	17
2.2 En bild av studieförbundens digitalisering	20
2.3 Summerande reflektioner kring folkhögskolans och studieförbundens digitalisering	23
3 Digitaliseringens mångtydighet	25
3.1 En fråga om nya hjälpmedel	25
3.2 En rapporteringsfråga	27
3.3 Ett komplext fenomen	28
3.4 Summerande reflektioner kring digitaliseringens mångtydighet	30
4 Digitaliseringen som folkbildningspraktik	33
4.1 Både arbetsform och innehåll	33
4.2 Större folkbildningspedagogisk pluralism	36
4.3 I mötet med digitala deltagare	38
4.4 Summerande reflektioner kring digitaliseringen som folkbildningspraktik	40

5 Att leda folkbildningen i digitaliseringens tidevarv	43
5.1 Nya förväntningar – nya avvägningar	43
5.2 Ökat administrativt fokus	44
5.3 Mot ett förändrat ledarskap?	46
5.4 Summerande reflektioner kring att leda folkbildningsverksamheter i digitaliseringens tidevarv	48
6 Folkbildningen på väg mot framtiden	51
6.1 Förfrämligad folkbildning och brott mot traditionerna?	51
6.2 En fråga om att kunna välja det bästa?	53
6.3 Mot en mytologisering av det fysiska mötet?	53
6.4 Summerande reflektioner kring folkbildningens väg mot framtiden	55
7 Insikter, slutsatser och diskussion	59
7.1 Digitaliseringen som mångfacetterad och motsägelsefull kraft	59
7.2 I mötet med statens fyra syften	60
7.3 Vikten av folkbildning i digitaliseringens tidevarv	62
Referenser	65

Sammanfattning

I denna rapport redovisas resultatet från utvärderingen *Digitaliserad folkbildning* som genomfördes under 2023. Bakgrunden till undersökningen finns bland annat i studieförbundens och folkhögskolornas erfarenheter från den omfattande digitalisering som ägde rum under coronapandemin. I denna utvärdering analyseras dock hur digitaliseringen mer övergripande inverkar på folkbildningen när det kommer till folkbildningens identitet och förutsättningar att leva upp till statens fyra syften med stödet till folkbildningen. I rapporten diskuteras bland annat pågående förändringsprocesser, ställningstaganden kring synkron respektive asynkron verksamhet, potentiellt innovativa fördelar med digitaliseringen, och folkbildningens digitalisering i ett framtidsperspektiv.

Resultaten från enkät- och intervjustudier med rektorer, avdelningsansvariga, lärare, cirkelledare och deltagare i folkhögskolor och studieförbund visar bland annat att folkbildningen redan är i hög grad digitaliserad. Samtidigt framgår att man inom folkbildningen inte alltid talar om samma sak när man diskuterar digitalisering. Framför allt finns det en tydlig överlappning mellan hur man talar om *digitalisering* respektive *distansbaserad*, vilket möjligen är en effekt av erfarenheterna från pandemin.

Svårigheterna att definiera vad som egentligen avses med digitaliserad folkbildning återspeglas även i studieförbundens och folkhögskolornas återrapporteringsystem. Nuvarande rapporteringssystem upplevs vara begränsade när det gäller möjligheten att redovisa och kategorisera den typ av mixade folkbildningsverksamheter som vuxit fram efter pandemin. Dagens folkbildning utgörs ofta av variationer av när- och fjärrundervisning med inslag av digitaliserade, asynkrona arbetsformer. Dessa mixade arbetsformer blir svåra att rapportera inom nuvarande system.

Oklarheterna i återrapporteringsystemen väcker dessutom frågor om var gränserna för bidragsberättigad folkbildning går i digitaliseringens tidevarv,

och om hur införandet av olika rapporteringssystem eventuellt påverkar folkbildningens praktiker.

I relation till det pedagogiska folkbildningsarbetet i folkhögskolor och studieförbund framstår digitaliseringen i hög grad som en mångfacetterad kraft. Å ena sidan är det en process som innebär nya digitala former och möjligheter för folkbildningsarbetet. Men digitaliseringen aktualiserar även behovet av en diskussion kring att säkerställa folkbildningens samtidsrelevans, samtidigt som folkbildningens särart och ställning som samhällelig bildnings- och demokratiinstans bevaras.

För att bättre än idag kunna urskilja frågor relaterade till folkbildningens roll i det digitaliserade samhället från frågor om digitala redskap framstår det i ljuset av resultaten från utvärderingen som angeläget med en gemensam terminologi kring olika delar av det digitaliserade folkbildningsarbetet, samt att forum för att diskutera digitaliseringens förutsättningar och möjligheter skapas.

För folkbildningens inre arbete aktualiserar digitaliseringen även frågor kring de möjligheter till förändrade arbetsvillkor som framförallt videomötesprogrammen medför. Genom den lättillgängliga tekniska möjligheten för såväl medarbetare som deltagare att delta digitalt på distans skapas dilemma för folkbildningens ledare när det gäller att å ena sidan vara i takt med tiden, och å andra sidan slå vakt om folkbildningstraditionen. Att utveckla folkbildningen som arbetsplats i relation till en digital framtid ter sig därmed som en angelägen framtidsfråga. Dessutom tillkommer ständigt ny teknologi som aktualiserar pedagogiska ställningstaganden kring vad som kan anses vara god folkbildning. I resultaten anas att artificiell intelligens (AI) just nu växer fram som en sån fråga.

I relation till statens syften med stödet till folkbildningen framträder digitaliseringen sammantaget som en kraft som skapar vissa frågetecken, till exempel kring betydelsen av det folkbildningsmässiga mötet och de kollektiva bildningsprocesser som alltid utgjort folkbildningens signum. Därutöver väcks frågor om tradition och förnyelse, inte minst när det gäller de nya villkor för deltagande i demokrati, samhälle och arbetsliv som digitaliseringen medför.

1 Inledning

I denna rapport redovisas resultaten från en utvärdering genomförd under 2023 med titeln *Digitaliserad folkbildning*. Utvärderingen grundar sig bland annat i studieförbundens och folkhögskolornas erfarenheter från den omfattande digitalisering som ägde rum under coronapandemin. Trots att man på bred front inom folkbildningen uppgav sig ha utvecklat kunskaper och insikter om digitaliserade arbetsätt, har de nivåer av distansbaserade arbetsätt som uppmättes under pandemin under de senaste två åren återgått till nivåerna innan pandemin.

De undersökningar som Folkbildningsrådet genomförde av studieförbundens och folkhögskolornas verksamheter under pandemin visade vissa fördelar med digitalisering och att man under denna tid till exempel lärde sig hur digitala hjälpmedel kan ge nytt utrymme och nya förutsättningar för samtal. Erfarenheterna visade att folkbildningen kan fungera även som digital mötesplats (se Folkbildningsrådet, 2021a). Digitala hjälpmedel beskrevs också som redskap att nå fler deltagare.

Samtidigt framkom att digitaliserade arbetsätt och distansbaserade inte var något för alla. Vissa deltagare fick svårare att delta i folkbildning eftersom de saknade förutsättningar i form av kompetens, teknisk utrustning, tillräckliga språkkunskaper, eller på grund av svagare socioekonomiska förutsättningar. De digitala arbetsformerna kopplades dessutom till ökad individualisering, eftersom det visade sig svårare att få till stånd möten, gemensamt lärande och interaktion på distans jämfört med när verksamheten sker i det fysiska rummet.

De distansbaserade verksamheterna hör nära samman med folkbildningens digitalisering. Under den senaste femårsperioden har omfattningen av distansverksamheterna varierat stort. År 2018 deltog ungefär 1,4 procent av alla cirkeldeltagare på distans inom studieförbunden. Samma år erbjöd 134 folkhögskolor distanskurser (Folkbildningsrådet, 2018) och ungefär 4 pro-

cent av folkhögskolans deltagare i allmän kurs och 21 procent av deltagarna i särskild kurs studerade på distans.

Året därpå, 2019, hade siffran sjunkit något inom studieförbunden, till 1 procent distanscirklar, medan den stigit inom folkhögskolan, där ungefär 5 procent av deltagarna i allmän kurs och 37 procent av deltagarna i särskild kurs studerade på distans. Något fler folkhögskolor, 137 stycken, erbjöd distanskurser 2019 (Folkbildningsrådet, 2019).

Under pandemiåret 2020 konstateras att stora delar av folkbildningsverksamheten ägde rum på distans med hjälp av digital teknik och att detta innebar ett ”digitalt kunskapsprång” för studieförbund och folkhögskolor. Då rapporterades 9 procent av cirkeldeltagarna delta på distans. Inom folkhögskolan studerade 54 procent av deltagarna i allmän kurs, och 64 procent av deltagarna i särskild kurs, på distans. I rapporten *Folkbildningens betydelse för samhället 2020. Folkbildningsrådets samlade bedömning* framhölls till exempel att de digitala arbetssätten ”kan fungera som redskap som stärker folkbildningens betydelse i det demokratiska samhället” (Folkbildningsrådet, 2021).

Året därpå, 2021, färgades också av coronapandemin, och studieförbund och folkhögskolor påverkades av nationella direktiv för smittbegränsning. Detta ledde till att folkhögskolornas verksamhet under våren i huvudsak bedrevs på distans, och under hösten i relativt stor utsträckning på plats, om än med anpassningar (Folkbildningsrådet, 2021a). För studieförbundens del genomfördes jämförelsevis stora delar av verksamheterna på distans även under 2021. I *Folkbildningens betydelse för samhället 2021. Folkbildningsrådets samlade bedömning* (Folkbildningsrådet, 2022) uppges att 19 procent av cirkeldeltagarna studerade på distans 2021. Denna andel minskade till 7 procent under 2022, det vill säga efter pandemin. Inom folkhögskolan var andelarna deltagare på distans i princip desamma 2021 och 2022. Även antalet skolor som erbjöd kurser på distans var ungefär desamma. Totalt studerade ungefär 8 procent av deltagarna i allmän kurs och 41 procent av deltagarna i särskild kurs på distans respektive år (Folkbildningsrådet, 2022).

Digitaliseringen av folkbildningen handlar dock inte enbart om nya förutsättningar för distansbaserade arbetssätt efter coronapandemin. Snarare utgör digitaliseringen en mer genomgripande förändringskraft vars omfattning ibland jämförs med den industriella revolutionens, givet de förändrade redskap och kulturella förväntningar som denna process medför (SOU 2016:89). Det är också en fråga som varit aktuell inom folkbildningen under lång tid

(se Rahm, 2019; SOU 1998:57), och som är fortsatt aktuell givet att digitaliseringen i samhället accelererar. Att följa vad för slags förändrande kraft som digitaliseringen egentligen utgör vis-à-vis folkbildningen kan därför anses vara allt mer relevant.

I denna rapport diskuteras både praktisk-pedagogiska frågor kopplade till digitaliseringen, med distansbaserad folkbildning som en dimension, och det spänningsfält som uppstår i skärningspunkten mellan bidragskriterier, statens syften med stödet till folkbildningen och folkbildningens egna uppfattningar om vad som utgör god folkbildning i digitaliseringens tidevarv.

1.1 SYFTE OCH FRÅGESTÄLLNINGAR

Mot den bakgrund som beskrivits inledningsvis är syftet med denna utvärdering att undersöka hur folkbildningens undervisningsformer, och folkbildningen som bildnings- och utbildningsform, påverkas av samhällets digitalisering. Mer konkret handlar det om att dels analysera hur digitaliseringen som förändrande kraft inverkar på folkbildningens förutsättningar att leva upp till statens fyra syften med stödet till folkbildningen, dels att studera vilken påverkan digitaliseringen har på folkbildningens identitet. Detta för att diskutera vilka potentiella fördelar som digitaliseringen uppfattas bära med sig, samt hur folkbildningens framtid ter sig i dag i ljuset av förändringar som redan skett och förändringsprocesser som pågår.

De övergripande frågor som adresseras handlar om hur den digitala verksamheten och användningen av digitala resurser inom studieförbund och folkhögskolor ser ut. Därtill uppmärksammas vilka förutsättningar och begränsningar som omgärdar folkbildningens digitalisering. Folkbildningens ställningstaganden kring frågan om synkron respektive asynkron verksamhet aktualiseras särskilt. Därutöver diskuteras vad folkbildare och deltagare uppfattas vilja med den pågående digitaliseringen i ett framtidsperspektiv.

1.2 METOD OCH MATERIAL

Det material som ligger till grund för denna rapport kommer från två datakällor. En kvalitativ enkätundersökning riktades till folkhögskolerektorer och avdelningsansvariga på studieförbund. I studieförbunden innebär det att enkäten gick ut till avdelningsansvariga på studieförbundsavdelningar och i folkhögskolan gick enkäten ut till rektorer. Efter enkätundersökningen genomfördes fördjupade samtalsintervjuer med folkhögskolerektorer, avdelningsansvariga på studieförbund, folkhögskollärare, cirkelledare, förenings-

aktiva och deltagare. De båda delstudierna beskrivs mer detaljerat under respektive rubrik nedan.

Enkätundersökningen

Enkäten distribuerades digitalt till avdelningsansvariga på studieförbundsavdelningar och rektorer på folkhögskolor under perioden 16 mars 2023 till och med 7 april 2023. Enkäten innehöll frågor med fasta svarsalternativ och fritextfrågor, kring följande övergripande teman:

- uppfattningar kring digitaliseringens omfattning
- innebörden i begreppet digitalisering kopplat till den egna folkbildningsverksamheten
- digital kompetens bland medarbetare
- uppfattningar om digitaliseringen efter pandemin
- skäl och bevekelsegrunder för att välja eller välja bort digitalisering
- hur användande av hård- och mjukvara ser ut och är distribuerat inom folkbildningen samt på vilket sätt användningen av dessa är folkbildningsmässig
- uppfattningar om distansbaserade, hybrida, synkrona och asynkrona arbetsformer
- uppfattningar om digitalisering i relation till deltagarperspektiv, folkbildningens särart och framtiden.

Totalt inkom 200 svar, från 9 av 10 studieförbund och från 120 av 156 folkhögskolor – varav 75 svar från avdelningsansvariga på studieförbund och 125 svar från rektorer på folkhögskola.

Intervjuundersökningen

Totalt genomfördes sju intervjuer à cirka 60 minuter med undervisande personal, deltagare och rektorer. Utgångspunkten var att genomföra fokusgruppintervjuer, men på grund av sena avhopp blev det i slutändan en blandning av samtalsintervjuer enligt följande:

- parvis med två cirkelledare från studieförbund
- parvis med en cirkelledare och en verksamhetsutvecklare
- enskilt med en studieförbundsansluten föreningsrepresentant
- gruppvis med två cirkeldeltagare och två studieförbundsanslutna föreningsrepresentanter
- parvis med två rektorer från folkhögskola

- gruppvis med fem folkhögskollärare
- gruppvis med fem deltagare i folkhögskolekurs.

Intervjufrågorna formulerades med utgångspunkt i utvärderingens projektplan och utifrån de samlade enkätresultaten, vilket sammantaget resulterade i följande diskussionsteman:

- I vilken grad tycker ni att folkbildningen är digitaliserad?
- Var märks digitaliseringen mest i relation till era roller eller uppdrag?
- Utmanar digitaliseringen några av folkbildningens värden, och i så fall varför och på vilket sätt?
- Hur ser ni på folkbildningens framtid med avseende på digitalisering?
- Hur ser ni på att digitaliseringen kan vara del av en åsiktsposition, det vill säga något man kan vara för eller emot?
- Hur ser ni på frågan om synkrona och asynkrona undervisningsformer?
- Övriga tankar och reflektioner.

Samtliga intervjuer genomfördes med hjälp av videomötesprogrammet Zoom. De spelades in och transkriberades därefter till text. För att förenkla läsbarheten har de citat som återges i rapporten i viss mån anpassats till skriftspråk, och av etiska skäl är samtliga respondenter anonymiserade.

Tematisk analys och bearbetning

Det samlade materialet har analyserats med inspiration från tematisk analysmetod (Clarke & Braun, 2017). Det innebär att det transkriberade materialet lästs igenom flera gånger i relation till syfte och frågeställningar, för att därigenom sorteras i teman som speglar grupperingar av uppfattningar och utsagor som liknar varandra eller som motsäger varandra. När dessa perspektiv tagits i beaktande, och efter ytterligare genomläsningar av det samlade materialet, har slutliga kategorier skrivits fram för att tydliggöra hur undersökningen svarar mot syfte och frågeställningar.

Resultaten av denna analytiska bearbetning redovisas i tematiska kapitel som ramas in av en inledande översiktlig redogörelse för studieförbundens respektive folkhögskolans digitalisering, och ett avslutande kapitel som sätter resultaten i de tematiska kapitlen i relation till utvärderingens mål och syften.

Det bör poängteras att utvärderingen bygger på en kvalitativ ansats. Det innebär att fokus riktas mot hur digitaliseringen tolkas och diskuteras av olika informanter, inte på statistiska slutsatser.

Begrepp som används

Digitalisering är en process som tenderar att leda till begreppsliga överlappningar och associationer och vi vill därför inledningsvis tydliggöra vad vi menar med olika begrepp.

Eftersom utvärderingen övergripande handlar om digitaliseringens inverkan på folkbildningen använder vi i den fortsatta texten begreppet *digitalisering* för att peka på det vi ser som uttryck för digital transformation av folkbildningen i bredare social, kulturell och pedagogisk bemärkelse (jfr Söderman, 2022).

Digitalisering skiljer sig från det vi valt att skilja ut som aspekter av *digitisering*, som i stället handlar om den praktiska, effektiviserande omvandlingen av tidigare pappersbaserade praktiker till digitala motsvarigheter (jfr Formosa & Formosa Pace, 2022). Digitisering kan därför handla om införandet av digitala rapporteringssystem, medan digitalisering blir ett sätt att förstå de eventuellt vidare konsekvenserna av detta. Det innebär alltså att införandet av digitiserade program och rutiner inom folkbildningen inte automatiskt gör att folkbildningen digitaliseras – samtidigt kan folkbildningen inte digitaliseras utan digitisering.

När det gäller *distansbaserad* genom digitiserade redskap, använder informanterna flera olika benämningar för detta. Fjärrundervisning är ett exempel som återkommer i informanternas svar. När vi i rapporten talar om distansbaserad gör vi dock det som ett samlingsnamn för alla folkbildningspraktiker som är rumsligt eller tidsmässigt åtskilda. Närmare beskrivningar av hur detta tar sig uttryck görs med hjälp av begreppen *synkron* respektive *asynkron* folkbildning, där synkron avser folkbildning som sker med rumslig men inte tidsmässig åtskillnad, medan asynkron folkbildning avser praktiker som är både rumsligt och tidsmässigt åtskilda.

1.3 RAPPORTENS FORTSATTA DISPOSITION

Efter denna inledning följer ett kapitel som innehåller kortfattade beskrivningar av folkhögskolans respektive studieförbundens digitalisering, så som denna ter sig ur rektorers och avdelningsansvarigas, lärare och cirkelledares, samt deltagares perspektiv, *Folkhögskolans och studieförbundens digitalisering – översikt*.

Detta kapitel följs av fyra resultatkapitel som svarar mot utvärderingens mål och syften, och som alla avslutas med summerande reflektioner kring resultatens innebörd. I kapitlet *Digitaliseringens mångtydighet* redovisas och

diskuteras den mångfald av förståelser och tolkningar som omgärdar digitaliseringen i relation till folkbildningen, samt de pågående diskussioner som digitaliseringen aktualiserar och griper in i. I kapitlet *Digitaliseringen som folkbildningspraktik* redogörs för och diskuteras hur digitaliseringen inverkar på pedagogiska praktiker i studieförbund och folkhögskolor. Kapitlet därefter har rubriken *Att leda folkbildningen i digitaliseringens tidevarv* och där riktas fokus mot hur digitaliseringen tar form i styrning och ledarskap inom folkbildningen. Det sista resultatkapitlet har rubriken *Folkbildningen på väg mot framtiden* och tar fasta på de framtidsperspektiv som framkommit genom intervjuer och enkätsvar.

I rapportens sista kapitel, *Insikter, slutsatser och diskussion*, diskuteras utvärderingens samlade resultat.

2 Folkhögskolans och studieförbundens digitalisering – översikt

I detta kapitel ges översiktliga bilder av digitaliseringen inom studieförbund och folkhögskolor. Kapitlet avslutas med en summerande reflektion.

2.1 EN BILD AV FOLKHÖGSKOLANS DIGITALISERING

Enkäter och intervjuer med anställda och deltagare inom folkhögskolan ger en bild av att folkhögskolan är i hög grad digitaliserad. Informanternas svar visar även att digitaliseringen uppfattas som ett komplext fenomen i relation till folkhögskolans praktik. Det innebär bland annat att man i viss mån skiljer på det som vi här valt att benämna *digitisering* – såsom användande av digitala plattformar, närvarolistor pedagogiska redskap och så vidare – från den mer genomgripande förändring som *digitalisering* innebär för folkhögskolans del. Digitaliseringen tycks snarare förstärka än utmana folkbildningens pedagogiska traditioner och särart i relation till andra utbildningsformer. Betoningen av folkbildningsmässiga möten är ett exempel på det. De nya möjligheterna till digitala, distansbaserade möten av hög teknisk kvalitet väcker många reflektioner kring vad som egentligen kan sägas utgöra ett mellanmänskligt och folkbildningsmässigt möte.

Folkhögskolan är i hög grad digitaliserad

Merparten av de rektorer som svarat på enkäten uppger att folkbildningsverksamheterna på deras folkhögskola är i hög grad digitaliserade. Ungefär 90 procent uppger att de upplever folkbildningen som mer digitaliserad efter pandemin, 75 procent menar att digitaliseringen också ger upphov till nya förväntningar hos deltagare.

80 procent anser att digitaliseringen i huvudsak bidrar till att utveckla folkbildningens pedagogik, samtidigt som lika många anser att digitaliseringen även gör att värden i folkbildningen går förlorade. Det positiva uppfattas framför allt handla om nya möjligheter att nå fler deltagare med hjälp av de nya metoder som följer med digitaliseringen, och att den är en del av samtiden och framtiden. Nästan samtliga rektorer som besvarat enkäten instämmer också i påståendet att digitaliseringen ökar folkbildningens räckvidd. De negativa aspekterna handlar främst om den rörelse bort från det fysiska mötet som digitaliseringen kopplas samman med.

Att digitalisering rymmer överlappande betydelser och associationer märks i svaren. Drygt 60 procent av rektorerna anser att digitalisering handlar om att möta nya deltagarbehov. Merparten (cirka 95 procent) anser att digitalisering handlar om användande av digital teknik, medan strax under hälften (45 procent) anser att digitalisering handlar om hybrida arbetsformer, och något fler (60 procent) kopplar digitalisering till distansbaserade arbets- och undervisningsformer. Enbart 14 procent anser att digitalisering är ett eget kunskapsområde inom folkbildningen och färre ändå (endast 1 procent) uppger att digitalisering är ett område som behöver stärkas genom kompetensutveckling. Cirka 20 procent uppger att medie- och kommunikationskunnighet i hög grad ingår i folkbildningen.

Dessa siffror visar sammantaget att begreppet ”digitalisering” uppfattas ha en rad innebörder och ger också en bild av digitaliseringen och digitaliseringen som en i hög grad pågående process.

Digitaliseringen både accentuerar och utmanar folkhögskolans traditioner

Ungefär en tredjedel av folkhögskolerektorerna som besvarat enkäten framhåller risken för att digitaliseringen för med sig en minskning av socialt utbyte, av socialpedagogiska dimensioner i undervisningen, av deltagarnas samtals- och interaktionsförmåga samt av förmågan att läsa och uttrycka sig med kroppsspråk. Samtidigt är det flera som betonar att digitaliseringen medför nya redskap som skapar andra möjligheter, framför allt när det kommer till platsberoende studieupplägg.

Det som uppfattas som en pedagogisk förlust med den pågående digitaliseringen knyts i sin tur delvis till det nuvarande kunskapsläget inom folkhögskolan. Att folkhögskolan inte fullt ut tar tillvara på digitaliseringens pedagogiska möjligheter beskrivs som en fråga om begränsad kompetens snarare än om ett aktivt bortval. Man kan helt enkelt inte tillräckligt mycket för att

kunna nyttja digitaliseringens möjligheter. På så sätt framträder en bild av att det inte är digitaliseringen i sig som i första hand uppfattas utmana folkhögskolans pedagogiska verksamhet, åtminstone inte ur rektorernas perspektiv.

Lärare och deltagare tycks delvis instämma i detta, men resonerar i högre grad kring den digitalisering som pågår och faktiskt fungerar. Det handlar främst om olika digitaliserade redskap och plattformar som *Itslearning* och *Office*-paketet med bland annat ordbehandlings- och presentationsprogram. I den bemärkelsen lyfter man framförallt fram digitaliseringen och digitaliseringen i relation till allmän kurs. Särskild kurs, exempelvis keramik och andra estetiska ämnen, beskrivs av informanterna som studiemiljöer som fortfarande är ganska opåverkade av digitaliseringen.

Digitalisering och distansbaserad undervisning skapar komplexitet

Bilden är att den distansbaserade undervisningen har utvecklats efter pandemin, eller i alla fall att distans är något som man inom folkhögskolan har vant sig vid. Så kallad *fjärrundervisning*, med sin bas i grupper som möts synkront under en relativt sammanhållen skoldag, framstår som en pedagogisk tillämpning som kommit att utgöra en närmast egen undervisningsform. Parallellt med denna utveckling väcks under intervjuerna med lärare och deltagare dock frågan om vilka undervisningsformer som passar vilka deltagare och lärare. Man resonerar kring det faktum att lärare och deltagare kan ha olika preferenser som gör att vissa undervisningsmetoder kan passa bättre eller sämre.

De främsta argumenten för digitaliseringen av folkhögskolan mer generellt är att digitaliseringen ger tillgång till redskap som kan skapa bättre förutsättningar för deltagare med funktionsnedsättningar. Andra argument handlar om mer lättillgängligt och överblickbart studiematerial, lättare tillgång till fakta, texter och annat kunskapsmaterial, samt det faktum att digitaliserade arbetsformer är centrala för deltagande i såväl samhälls- som yrkesliv utanför folkhögskolan.

Deltagarna som intervjuats associerar i hög grad digitalisering med distansbaserade arbetssätt, och framhåller att även distansbaserade studier får en särskild prägel när den äger rum inom ramen för just folkhögskolan. Bland de deltagare som intervjuats framträder bilden av hur distansbaserad undervisning kan fungera. Själva arbetsformerna eller upplägget tycks inte nämnvärt skilja sig från undervisning på plats. Deltagarna berättar bland annat om hur de kopplar upp sig klockan 9.00–14.20 de flesta dagar och varvar enskilda uppgifter med gemensamma diskussioner. För flera av dem innebär möjlig-

heten att träffas online, men samtidigt befinna sig i hemmet, en trygghet som skapar förutsättningar för lärande och dialog. Deltagarna berättar bland annat att deras lärare ibland kan ha ett planerat upplägg, men att diskussionen kanske landar någon annanstans och att de därför får plocka upp tråden vid nästa tillfälle i stället.

Dessa berättelser om distansbaserad undervisning liknar därmed den bild av studier på folkhögskola som existerar sedan tidigare, där mötets och samtalets dynamik får styra.

2.2 EN BILD AV STUDIEFÖRBUNDENS DIGITALISERING

Enkäter och intervjusvar med avdelningsansvariga, verksamhetsutvecklare, cirkelledare och deltagare i studieförbunden visar att uppfattningar om studieförbundens digitalisering baseras på väldigt olika förståelser av vad digitalisering betyder. Informanterna rapporterar om en omfattande *digitisering*, framför allt avseende former av administration, rapportering och digitaliserade deltagarlistor, samt användande av olika typer av teknik (hård- och mjukvara). Samtidigt ges exempel på nya former för distansbaserad och på digitalisering som möjliggör för fler att delta i folkbildning – inte minst boende på landsbygderna.

På det stora hela tycks digitaliseringen uppfattas som en samtidsströmning som bidrar till att utveckla studieförbundens verksamheter, där de digitala redskapen används för nya typer av folkbildande aktiviteter. Det handlar till exempel om platsoberoende studiecirklar som tack vare digitaliserade arbetssätt kan pågå under lång tid trots att vissa deltagare flyttat.

Arbetsätten och digitaliseringen väcker dock samtidigt en oro för att det fysiska mötets pedagogiska och folkbildande fördelar ska nedvärderas på sikt. Dessutom finns det inom studieförbunden även de som inte anser att man till fullo tillvaratar möjligheterna med digitaliseringen. Dessa är i stället oroliga för att studieförbunden inte tillgodoser det folkbildningsbehov som finns i ett digitaliserat samhälle.

Studieförbunden är i hög grad digitaliserade

För studieförbundens del framstår digitaliseringen som en högst påtaglig del av verksamheten. 75 procent av de avdelningsansvariga som besvarat enkäten uppger att folkbildningen på deras arbetsplats är digitaliserad, medan 25 procent uppger att den bara är det i låg grad. Digitaliseringen tycks ha gjort ett tydligt intåg i studieförbundens verksamhet.

De sätt på vilka studieförbunden är digitaliserade verkar dock skilja sig åt. Cirka 15 procent av informanterna anser att digitaliseringen hittills främst inneburit ett eget kunskapsområde inom folkbildningen, det vill säga att digitalisering är något man folkbildat om och för. Ungefär en fjärdedel tycker att digitaliseringen utgör ett område för vidare kompetensutveckling, och de flesta associerar då digitalisering till nya verktyg som kan gynna deltagares lärande. Framför allt är det de digitala videomötesprogrammets möjligheter att överbrygga stora avstånd som uppfattas öppna för ökat deltagande i folkbildning.

De avdelningsansvariga som besvarat enkäten lyfter även möjligheten för deltagare inom folkbildningen att utveckla digitala kompetenser som kan vara överförbara till andra sammanhang.

Därtill nämns i flera svar att digitaliseringen medför nya möjligheter för bildning, inläring och repetition, även om innehållet i detta inte konkretiseras närmare. Digitaliseringen uppfattas skapa bättre förutsättningar för att bedriva folkbildning riktad mot fler typer av ”lärstilar” jämfört med tidigare, vilket skulle kunna ses som ett uttryck för att digitaliseringen öppnar för en större pedagogisk mångfald.

Digitaliseringen som definitionsfråga

Ett av de mest framträdande resultaten, särskilt i enkätsvaren från avdelningsansvariga på studieförbunden, är den uppsjö av tolkningar och uppfattningar som omgärdar själva ordet digitalisering. Medan vissa använder det som ett samlingsnamn för digitisering, såsom olika typer av teknik och digitala verktyg för undervisning eller administration, används det av andra som ett sätt att ringa in i huvudsak postpandemiska hybrida eller distansbaserade arbetssätt, såväl som mer genomgripande processer – till exempel synen på digitalisering som förändrande kraft. Digitisering och digitalisering är något som vissa inom studieförbunden är för, andra är emot och ytterligare andra ser både för- och nackdelar med. De olika synsätten påverkar vilka digitala arbetssätt som utvecklats – eller inte utvecklats.

Att digitaliseringen i hög grad associeras till digitisering eller informationsdigitalisering visar sig genom att många förknippar den med användandet av digitala redskap. Hela 85 procent av de som svarat uppger att detta, enligt dem, är den främsta aspekten av studieförbundens digitalisering. Flera avdelningsansvariga uttrycker sig om digitala redskap som en fråga om olika typer av ”hjälpmedel” och jämför dessa med boken, exempelvis avseende de digitala redskapens potential att också utgöra ett pedagogiskt hjälpmedel.

För studieförbundens del beskrivs digitaliseringen också som en fråga om att möta en ny generation deltagare. På så vis tycks digitaliseringen uppfattas som en naturlig anpassning till samtiden.

Flera avdelningsansvariga betonar vikten av att säkra studieförbunds-intern kompetens genom att anställa personer med kunskaper som behövs i en digitaliserad samtid.

Digitaliseringen utvecklar studieförbundens arbetsformer

Den bild som ges i enkät- och intervjusvar är att det mest positiva med digitaliseringen är att den gör det möjligt för studieförbunden att vara i takt med tiden. 96 procent av de avdelningsansvariga tycker att digitaliseringen utvecklar folkbildningen, och bilden delas i hög grad av cirkelledare och verksamhetsutvecklare. Framför betonas nya möjligheter för att utveckla hybrida arbetsformer, såsom kombinationer av när- och fjärrstudier.

Digitaliseringen kopplas samman med utvecklingen av distansbaserade arbetsformer. Samtidigt svarar många avdelningsansvariga i enkätsvaren att de tror att "det fysiska mötet" riskerar att gå förlorat i och med digitaliseringen. Det tyder på att det trots allt finns en viss tvekan inför digitaliseringens intåg i folkbildningen, jämfört med den i övrigt ganska optimistiska bild som framträder.

Cirkelledare och verksamhetsutvecklare menar att digitaliseringen bidrar till att utveckla studieförbundens arbetsformer, både genom att den utgör ett kunskapsinnehåll i sig och genom att den leder till införandet av nya undervisningsformer. Att digitaliseringen medför ökad tillgänglighet både för enskilda och olika grupper i befolkningen lyfts också fram i intervjuer med cirkelledare och verksamhetsutvecklare. Dessa betonar dock även vikten av att folkbildningen i högre grad än i dag tar vara på kunskap och engagemang som existerar online, givet att sociala medier ofta är en påtaglig del av människors vardagliga liv. Det handlar om sådant som digitala intressegemenskaper, nätbaserade utbildningar och kunskapsförmedling via *YouTube*.

I vilken grad som studieförbundens verksamheter digitaliseras framstår som en fråga som avgörs av pedagogiska preferenser hos de enskilda personer som leder olika kurser och cirklar. Bland de intervjuade cirkelledarna talas det varmt om just de personligt kreativa dimensionerna av att arbeta på ett eget sätt. Detta både inom kurser och cirklar i allmänhet och specifikt med digitaliseringen, exempelvis genom att använda sociala medier som man själv kan och vet hur de fungerar, samt i distansbaserade och hybrida arbetsformer.

Samtidigt blir det tydligt att digitaliseringen inte uppfattas som relevant i alla typer av studiecirkelar. *Praktiskt skapande* är exempel på en verksamhet som upplevs som mindre lämplig att digitalisera. Där aktualiseras inte behovet av digitaliserade arbetsformer på samma sätt som i exempelvis språkcirkelar, som i högre grad tjänar på den kontinuitet som kan skapas genom att införa också asynkrona chattforum till exempel.

De deltagare som intervjuats gör tydliga distinktioner mellan vad de uppfattar som traditionell, "gammaldags" folkbildning och digital, nyare, folkbildning. Vilken av dessa som de själva föredrar framstår inte som kopplat till olika åldrar. De yngsta av de intervjuade deltagarna lyfter till exempel fram att digitaliseringen kan utgöra en potentiellt negativ kraft i relation till vad folkbildning är och fortsatt bör vara. De uppfattar att en viktig del i folkbildningen är de gemensamma processerna som att träffas och diskutera, och att detta inte är samma sak digitalt, till exempel eftersom digitala mötesformer inte öppnar för sådant som fika och diskussioner i anslutning till själva cirkeln.

2.3 SUMMERANDE REFLEKTIONER KRING FOLKHÖGSKOLANS OCH STUDIEFÖRBUNDENS DIGITALISERING

I denna inledande översikt över folkhögskolans och studieförbundens digitalisering framgår att båda verksamheterna uppfattar sig vara i hög grad digitaliserade. Man använder sig av digital hård- och mjukvara i det vardagliga folkbildningsarbetet, och för administration och rapportering. Både studieförbund och folkhögskolor ger en bild av digitaliseringen som en innovativ och kreativ kraft som uppfattas ha potential att ytterligare bidra till att utveckla folkbildningen på en rad områden. Inom både studieförbund och folkhögskolor finns också en viss överlappning mellan resonemang om *digitalisering* och *distansbaserad*, vilket antyder att digitaliseringen i hög grad kommit att förknippas med just distansbaserade arbetssätt.

De skiljelinjer som kan anas mellan studieförbund och folkhögskolor utgörs av nyansskillnader i fråga om hur digitaliseringen ramas in och förstås. På studieförbundssidan uppehåller man sig i något högre grad vid olika innebörder i begreppet digitalisering – vad det betyder och om man inom studieförbunden talar om samma sak. Möjligen pekar detta på att digitaliseringen är mer av en framtidsfråga än en pedagogiskt förankrad praktik. I alla fall jämfört med på folkhögskolesidan där man i något högre grad resonerar kring pågående arbete och pedagogiska avvägningar kopplade till digitaliseringen.

3 Digitaliseringens mångtydighet

Den här utvärderingen visar på de många tolkningar, förståelser och associationer som digitaliseringen ger upphov till inom folkbildningen. För att tydliggöra dessa redovisas resultaten i detta kapitel i tre teman; *En fråga om nya hjälpmedel*, *En rapporteringsfråga* samt *Ett komplext fenomen*.

Distinktionerna mellan dessa utgörs av de skillnader som ligger i att uppfatta digitaliseringen som främst en begreppslig definitionsfråga, eller som en fråga främst associerad till administration och nya former för rapportering, respektive som en mer sammansatt fråga med olika innebörder samtidigt. Dessa tre sätt att förstå, tolka och diskutera digitaliseringen existerar inom såväl folkhögskolor som studieförbund, även om rapporterings- och definitionsfrågorna framstår som något mer aktuella på studieförbundssidan. Kapitlet avslutas med en summerande reflektion.

3.1 EN FRÅGA OM NYA HJÄLPMEDEL

Av enkätsvaren från både folkhögskolerektorer och avdelningsansvariga inom studieförbunden framgår att digitalisering används som ett samlingsnamn för digital teknik och digitala verktyg. Det kan handla om redskap för undervisning – såsom olika nätbaserade plattformar och tjänster, eller utrustning som projektorer, ljudanläggning och smartboards eller interaktiva skärmar – men också redskap för administration och videomötesprogram för interna möten. I grunden tycks denna syn – att folkbildningens digitalisering i sin allra mest grundläggande mening innebär inflödet av digitala redskap – delas av de allra flesta. I en lång rad enkätsvar beskrivs digitaliseringen i termer av ”hjälpmedel”.

Flera jämför också digitaliseringen med boken som folkbildningspedagogiskt hjälpmedel. Precis som boken kräver vissa förkunskaper för att vara

meningsfull som pedagogiskt hjälpmedel, kräver också digitala redskap vissa förkunskaper eller kompetenser för att de ska kunna användas på ett vettigt sätt. Kunskaps- och kompetensbrister beskrivs som en tröskel när det kommer till att använda de digitala redskap och hjälpmedel som finns.

Digitaliseringen av folkbildningen tycks därmed avgöras av de redskap som används, om de används, något som i sin tur beror på folkbildarnas kompetenser att använda de redskap som finns. Synsättet att det är viktigt att "det digitala", förutom redskap för administration, förblir hjälpmedel och komplement antyder att digitaliseringen gärna ska bidra med något för att bli meningsfull för folkbildningen, men den får inte ta över. Den bör inte bli "något upphäussat" utan ska helst ses som "ett redskap bland andra".

Parallellt med att betrakta digitalisering som en verktygs- och redskapsfråga, finns uppfattningen att digitaliseringen är ett samtida villkor för folkbildningen – något som man måste förhålla sig till. I enkätsvaren uttrycks detta som att digitaliseringen är en så självklar del av samhället att det blir otänkbart att välja bort användandet av digitala hjälpmedel. Att digitalisera folkbildningen tycks i dessa synsätt handla mer om att följa med i tiden än om att göra eller vilja något särskilt med just digitaliseringen. I ett av enkätsvaren tydliggörs detta på följande sätt:

Folkbildningen i Sverige behöver naturligtvis följa med i tiden. För en "vanlig svensk" är det aldrig längre än 50 cm till en dator, surfplatta eller smartphone. Verktygen är integrerade i vår vardag, därför också i vårt sätt att arbeta med folkbildning.

Citatet säger att digitaliseringen har kommit att utgöra en självklar del av folkbildningen just eftersom den är så spridd i samhället i övrigt. Att omfamna den samhällsförändring som digitalisering innebär blir därmed ett sätt att säkra folkbildningens samtidsrelevans och konkurrenskraft i en tid då det finns så många digitala, kommersiella utbildningsplattformar. Digitalisering uppfattas handla om att försäkra sig om att man inom folkbildningen på bästa sätt kan tillgodogöra sig modern och uppdaterad kunskap samt vara relevant och aktuell. Liknande resonemang, om vikten av att folkbildningen är i takt med tiden, återkommer i många enkätsvar.

För att folkbildningen inte ska fjärma sig från nutiden eller framtiden, menar flera att det behövs en "uppdatering" av folkbildningen nationellt, lokalt och på individnivå. Det finns även de som vill att folkbildningen ska ligga i framkant i den digitala utvecklingen, något som kräver ett stort intresse, nyfikenhet på framtiden och satsningar på fortbildning.

Utöver samtidsaspekterna associeras folkbildningens digitalisering även med nya möjligheter för distansbaserad. Detta framkommer ofta indirekt, genom att vikten av det fysiska mötet betonas i enkätsvaren, nästan oavsett vilken fråga som ställs. Ofta formuleras detta ställningstagande som att:

Fysiska möten kan inte ersättas av digitala möten även om lärandet är på plats och tillgängligt för fler. Menar att digital folkbildning är ett komplement och otroligt värdefullt, samtidigt som det inte kan eller bör ersätta fysiska möten helt och hållet.

Till den samlade folkbildningsrepertoaren framstår distansbaserade arbetsätt med andra ord som ett komplement – inte en ersättning.

3.2 EN RAPPORTERINGSFRÅGA

Digitalisering knyts även till frågor om rapportering, framför allt inom studieförbunden. Vissa informanter uttrycker det som att digital rapportering och andra digitaliserade administrativa sysslor är så integrerade i folkbildningen idag att de nästan går att beskriva som ny folkbildningstradition i sig självt. Det är dock inte alla som delar denna syn. Andra pekar i stället på de problem som skapas i skärningspunkten mellan digitaliseringens folkbildningspedagogiska möjligheter å ena sidan, och de administrativa rutiner som digitaliseringen också för med sig å den andra. Det beskrivs som att frågor om hur och vad man rapporterar digitalt nästan tar över fokus från själva den folkbildning som genomförs.

I svaren återkommer bilden av att studiecirkel med mixade upplägg av distans, eller med asynkrona inslag, inte rymmer i nuvarande rapporteringssystem. En cirkelledare säger:

Eftersom vi har kombinerade träffar, både fysiskt och online, så jag tror att systemet inte kan uppfatta rätt. Så jag tror att vi rapporterar att vi har träffar på distans. Men jag vet att jag har pratat med verksamhetsledare och utvecklare, att det är någonting som vi måste hitta... Antingen ska vi rapportera allt fysiskt på plats, och sen om det händer att någon gång vi träffas digitalt att vi ändå ska skriva att det var fysiskt. Just nu jag tror inte att man kan kombinera både och.

Införandet av digitaliserade system för rapportering, exempelvis digitala deltagarlistor, beskrivs också som utmanande och krävande, samtidigt som denna förändring även kan vara positiv. Vissa informanter anser att det underlättar väsentligt att slippa hålla reda på papper, samtidigt som digitaliserade lösningar kan upplevas som omoderna ganska snabbt:

Sen att de här listorna som finns, de digitala listorna, de suger fett, ursäkta mig, det är en helt annan sak. Och jag har alltid bråkat med dem och sagt, liksom att, nämen herregud, jag prickar i dom och så skickar jag in dom och så får jag tillbaka dom och så är det ett jäkla meck. I stället för att bara göra det som en digital app. Och den är en digital app men nu är det massa olika moment. Alltså, den där digitaliserade biten. Och sen är det också den andra biten. Skulle någon annan vara för mig, så krävs det så många moment i den här digitala appen eller ... vad heter det? Programmet, att folk tröttnar. Och då skippar man hellre och så skriver man upp dem och så ber man "jamen, kan du lägga in de här" efteråt. Det är inte att det är för svårt, det är för omständligt.

En avdelningsansvarig betonar att kombinationen av synkron och asynkron folkbildning inte stöds av nuvarande rapporteringssystem, trots att sådana lösningar kan "skapa riktigt bra bildning". En annan avdelningsansvarig lyfter fram att regelverket som omgärdar folkbildningen skulle kunna moderniseras för att visa att även digitala cirklar och arrangemang är folkbildning som är godkänd för rapportering till statsbidrag. Ytterligare en avdelningsansvarig menar att de skilda uppfattningar som finns kring digital rapportering har att göra med vana. För någon som aldrig har rapporterat via papper blir digital rapportering naturlig, medan det för andra fortfarande kan upplevas som ganska omständligt.

En verksamhetsutvecklare resonerar också kring att införandet av digital rapportering har skapat ett ökat fokus på formalia och folkbildningens former, som riskerar att gå ut över studieförbundens arbete med att folkbilda i en digitaliserad tid. En annan drar paralleller mellan folkbildningstanken och den ursprungliga internetkulturen när det gäller idén om att dela och tillgängliggöra kunskap.

3.3 ETT KOMPLEXT FENOMEN

Utvärderingen visar att folkbildningens digitalisering uppfattas som ett komplext fenomen. bestående av arbetsformer och innehåll, förändrade villkor för deltagande i samhällsliv, inklusive förväntningar kring kunskap och bildning i samtiden. Synsättet att digitaliseringen är ett komplext fenomen skiljer sig från de andra innebörder som lyfts fram i detta kapitel eftersom det innebär ett perspektiv baserat på integrerade förståelser av digitalisering i relation till folkbildningen. Detta synsätt innebär att försöka rama in digitaliseringen som process, snarare än att se den främst som en fråga om digitala hjälpmedel eller främst en digitiseringsfråga. Att digitaliseringen uppfattas som ett komplext fenomen handlar med andra ord om att den kan uppfattas

som flera olika saker samtidigt. Det ger upphov till avvägningar och reflektioner som inte har några tydligt rätta svar eller lösningar. Som ett enkätsvar lyder: ”Frågorna är många – och det är bra!”.

Bland de frågor som kommit upp kan nämnas: Hur ska folkbildningen ställa sig till folkhögskolor som vill gå över till att enbart vara en digital skola utan fysiska lokaler? Skulle chatt kunna fungera som ett sätt att samtala? Är plattformar som *Discord* en bra samtalsyta? Att dessa frågor verkligen diskuteras och inte avfärdas i termer av rätt eller fel betonas. En folkhögskolerektor framhåller hur viktigt det är att inte låta digitaliseringen bli en fråga om just rätt och fel eller bra och dåligt, utan i stället beakta digitaliseringen som en utvecklingsprocess i vår tid som folkbildningen måste förhålla sig till och göra det bästa av. Det handlar inte minst om att lära deltagare olika sätt att ta sig fram i en digitaliserad värld, vilket en avdelningsansvarig vid ett av studieförbunden diskuterar som en fråga om att bibehålla en dynamik i relation till samtiden, vilket i sin tur är en förutsättning för att hålla folkbildningsfanan fortsatt högt. I relation till yngre deltagare diskuteras digitalisering av folkbildningen som ett ansvar att förvalta, givet att de unga är på väg ut i livet och att digitaliseringen är en central del av både vidare studier och yrkesliv.

Fördelarna med digitaliseringen utgör en del av komplexiteten. Detta handlar framför allt om att digitaliserade hjälpmedel upplevs skapa bättre förutsättningar för deltagare med vissa typer av funktionsnedsättningar, men också att studiematerial blivit mer lättillgängligt och överblickbart när det flyttat in på plattformar som *Itslearning* och *Google Classroom*. Digitaliseringen uppfattas underlätta tillgång till fakta, texter och annat kunskapsmaterial.

Parallellt med denna syn verkar digitaliseringen samtidigt utmana förståelsen av värdeladdade, pedagogiska begrepp som *möte* och *samtal*. En rektor uttrycker det som att digitaliseringen manar fram vikten av att samtala mer om samtalet, som hen uppfattar att folkbildningen har en ganska låst och odynamisk syn på. På liknande vis utmanar digitaliseringen också vissa grundläggande antaganden om bildning som en linjär process:

När man letar efter information på internet, då har man ju typ tio flikar i gång samtidigt. Man hoppar mellan och flängs hit och dit. Det är så man tar in information i dag, det är inte linjärt och tiden är verkligen vad man gör den till, alltså så att man har så mycket att göra och jag tror det bara effektiviserar, man lär sig mer om man tar del av material och sen diskuterar det tillsammans. Och med helt olika inflöden i diskussionen, i gruppen också, för att andra tar ju in olika källor, eller använder olika källor och så där. Asynkront borde man utforska vidare.

Detta resonemang, att digitala miljöer och internet är uppbyggda på ett dynamiskt sätt, kan kontrasteras mot tidigare jämförelser med den fysiska boken. Genom denna jämförelse blottläggs att den analoga, fysiska världen i hög grad är referenspunkten för det redan kända, medan digitaliseringen står för något annat.

Att begrunda denna skillnad blir viktigt för att också kunna närma sig frågor om de analoga praktikernas begränsningar jämfört med de digitala, på ett sätt som kan öppna för en ytterligare mer komplex diskussion om vad digitaliseringen är och kan innebära för folkbildningen.

Ytterligare en förståelse av digitaliseringen handlar om de möjligheter för distansbaserad utbildning som den öppnar för, bland annat givet de alltmer användarvänliga videomötesprogrammen. Distansbaserad folkbildning uppfattas som ett fortsatt utvecklingsområde när det gäller att hitta nya former för att dela kunskap och erfarenheter mellan folkbildningsverksamheter. Men också för att öka fokus på grupp- och kunskapsprocesser även i digitala miljöer, bryta tendenser till individualisering och forma bättre metoder för kollektiva upplevelser.

Ett exempel på det senare är möjligheten att bjuda in föreläsare på distans, även från andra länder. Att i formen av ett videomöte lyssna till och samtala med exempelvis en författare upplevs dock i vissa fall som ett sämre alternativ till fysiska författarbesök. Ett författarbesök blir därmed en annan typ av folkbildningsaktivitet om det sker vid ett videomöte jämfört med i det fysiska rummet. En folkhögskolerektor resonerar kring hur upplevelsen av en digital föreläsning kanske bara når upp till 80 procent av vad man vill uppnå, eftersom sådant som fika och relationsbyggande uteblir.

Valet av form för den typen av arrangemang framstår därmed som en fråga om vad man vill uppnå med den planerade aktiviteten – och om hur formen stämmer överens med folkbildningstanken. Samtidigt lyfter deltagare fram att det är tydlig skillnad mellan att studera inom folkbildningen jämfört med inom andra utbildningsformer även när studierna sker på distans.

3.4 SUMMERANDE REFLEKTIONER KRING DIGITALISERINGENS MÅNGTYDIGHET

Ett första led i att förstå vad digitaliseringen är i relation till folkbildningen har varit att redovisa ett antal av de uppfattningar, definitioner och associationer som kopplas till detta mångbottnade begrepp. Diskussionen om "det digitala" som pågår i landets studieförbund och folkhögskolor framstår som

långt ifrån enhetlig. I stället ges bilden av en variation av synsätt – vilka inte bara återfinns inom folkbildningen. Forskning visar att exempelvis svenska grundskollärare diskuterar digitaliseringens pedagogiska innebörder på ett liknande sätt (se Godhe, 2023). Precis som folkbildarna i denna utvärdering verkar även grundskollärarna se digitaliseringen som en fråga om att å ena sidan använda digitaliserade redskap, och å den andra om att implementera arbetssätt och innehåll som ska förbereda eleverna inför framtiden (se Godhe, 2023).

Att som i detta kapitel skilja ut uppfattningar om *digitisering* från uppfattningar om *digitalisering* som en mer genomgripande förändring, blir bara ett första steg i att sortera bland dessa förståelser av vad digitalisering är och betyder. För att fördjupa bilden behöver man sätta de olika uppfattningarna i relation till folkbildningen och dess pedagogiska arv. Ett sätt att närma sig detta är att betrakta digitaliseringen som en pågående bildningsresa för folkbildningens pedagoger. Det skulle kunna bidra till att förstå varför vissa verksamheter är mer digitaliserade än andra: att vissa verksamheter varit bättre rustade kompetensmässigt att välja eller välja bort digitaliserade arbetssätt, och att ytterligare andra ännu är relativt opåverkade av digitaliseringen. Eftersom denna bildningsresa är en individuell process är det inte så konstigt att verksamheterna ser olika ut. Om bildningsresan inte har något tydligt mål eller en viss riktning som gäller för alla öppnar detta synsätt för en folkbildning präglad av ännu större bredd än i dag.

Samtidigt är lärarnas och cirkelledarnas digitala bildningsresor djupt förankrade i den egna verksamhetens historia, vilket öppnar för en kollektiv diskussion om i vilken riktning som digitaliseringen påverkar folkbildningen.¹

1 Med tanke på att digitaliseringssatsningar inom andra grenar av utbildningssystemet fått oväntade negativa konsekvenser och gått ut över barn och ungas mångsidiga utveckling (se Neuding, 2023) bör det vara angeläget att få till stånd folkbildande insatser, praktiker och metoder som kan bli viktiga alternativ till det som andra utbildningsanordnare redan prövat.

4 Digitaliseringen som folkbildningspraktik

I detta kapitel riktas fokus mot hur digitaliseringen inverkar på folkbildningens olika arbetsformer. Det förekommer i detta kapitel vissa skillnader i svaren mellan å ena sidan rektorer och avdelningsansvariga som besvarat enkäten, och å andra sidan de lärare, cirkelledare och verksamhetsutvecklare som intervjuats. De senare uppehåller sig i något högre grad vid digitaliseringens praktisk-pedagogiska aspekter, såsom arbetssätt som digitiserats eller digitaliserats, eller nya aspekter att ta hänsyn till i mötet med deltagare.

De resultat som redovisas i kapitlet blottlägger följaktligen både likheter och skillnader när det kommer till synen på digitaliseringen som folkbildningspraktik. Resultaten redovisas under följande rubriker; *Både arbetsform och innehåll*, *Större pedagogisk pluralism* samt *I mötet med digitala deltagare*. Kapitlet avslutas med en summerande reflektion.

4.1 BÅDE ARBETSFORM OCH INNEHÅLL

Att digitaliseringen av folkbildningen innebär såväl nya arbetsformer som nya kunskapsinnehåll är ett bärande tema i de intervjuer som genomförts med cirkelledare, verksamhetsutvecklare och folkhögskollärare. Gemensamt för såväl digitaliserade arbetsformer – folkbildning genom eller med hjälp av digitisering och digitalisering – som digitaliserade kunskapsinnehåll – kunskap om eller i relation till digitaliseringen – är att både arbetsformer och kunskapsinnehåll utgår från ett ökat användande av digitala och nätbaserade plattformar och mjukvaror. Både plattformar och mjukvaror befinner sig ofta i skärningspunkten mellan studieadministration och pedagogik. Ett exempel på detta är införandet av digitala lärplattformar. En av lärarna berättar om en övergång till loggböcker på lärplattformen *Itslearning*. Genom att överföra loggboksskrivandet till plattformen förbättrades möjligheten till återkopp-

ling. Därtill gör lärplattformar det möjligt att samla deltagares studiematerial och inlämningsuppgifter på ett och samma ställe, vilket ökar möjligheten att följa deltagarnas bildningsprocesser.

Bland de redskap som används på studieförbund och folkhögskolor nämns också andra lärplattformar, men även videomötesprogram som *Teams*, *Meet* och *Zoom*, *Office 365*, *Google Classroom*, *Padlet*, *Discord*, *GitHub*, samt sociala medier. Användningen av dessa redskap motiveras ofta, i likhet med exemplet ovan, av att de innebär ökad användarvänlighet för lärare och deltagare, vilket gör dem till viktiga komplement till folkbildningens övriga redskap och metoder. Jämförelsen med boken återkommer i svaren, bland annat som en betraktelse över att något kan vara både bildningsredskap och bildningsinnehåll samtidigt. Så tycks många uppfatta framför allt internet, som beskrivs som ett hjälpmedel precis som en bok kan vara, för att söka kunskap och inspiration, samt som en kanal för att sprida det som man åstadkommit inom ramen för studierna.

Trots att olika digitaliserade och digitaliserade arbetssätt och studieinnehåll gjort sitt intåg i folkbildningen så återkommer flera till att man ändå inte riktigt tar vara på de möjligheter som ”det digitala” bär med sig. En verksamhetsutvecklare från ett av studieförbunden resonerar kring att folkbildningen riskerar att hamna efter, och därmed missa pedagogiska utvecklingschanser. Trots det tycks det på vissa håll finnas ett lågt engagemang i att göra något för att stärka utvecklingen, såsom att rekrytera medarbetare som är mer kompetenta i att använda digitala verktyg. Det leder till ett slags pedagogiskt stillastående, återkommande konstaterar man i svaren att ”jag kan inte det här, vi behöver någon som kan det här, och vi fattar inte det här och vi tar oss inte in, vi kan inte kommunicera utåt”. Att utveckla denna typ av kompetens handlar dock inte enbart om att förändra befintliga arbetsformer. Tvärtom ses ökad kunskap om digitaliseringen som viktig för att man också ska kunna välja bort digitalisering av vissa praktiker inom folkbildningen. En rektor resonerar om vikten av tillräckliga kunskaper för att kunna göra ”kloka val” kring frågan: ”När tillför digitala metoder och verktyg något positivt och när ska vi välja bort det?”.

När det gäller kunskap om eller i relation till digitaliseringen så lyfter både pedagogisk personal, rektorer och avdelningsansvariga fram vikten av att folkbildningen bidrar till deltagarnas kunskaper i relation till digitaliseringen. Förutom kunskaper i att hantera exempelvis videomötesprogram uppfattas internet överlag vara en bra och lättillgänglig kunskapskälla att ösa

ur. Internetbaserade källor ger bland annat möjligheter till att både skapa och ta del av olika typer av konstnärliga uttryck via video, bilder och ljud eller musik, och integrera dessa med folkbildningens befintliga arbetsätt.

Det är tydligt att vissa folkbildningspraktiker påverkas mer än andra av digitaliseringen. I en seniorförening har smartphone-kurser kommit att bli en central och populär del av föreningens folkbildning. Parallellt med detta skapar digitaliseringen även nya möjligheter för föreningen att bedriva mycket av sitt övriga arbete, till exempel genom att digitalisera administrationen av kulturprogram och studieresor. Det ställer i sin tur nya krav på föreningens medlemmar att hantera digitala anmälningssystem. En av de intervjuade cirkelledarna berättar om erfarenheter från införandet av en digital ”biljettkiosk”:

Vad det än är som vi anordnar så går de via Biljettkiosken, och det är digitalt. Och det är en betalningsservice som vi har, så att säga. Så det är väldigt mycket enklare för oss nu att ordna olika saker, för det är bara ett eller två moment med Biljettkiosken. Förut hade vi kanske sex, sju olika moment. Vi skulle betala tillbaka och vi skulle försöka få någon som tog biljetter i stället, och så vidare, och så vidare. Nu är det precis som Ticnet eller vad som helst, den här Biljettkiosken. Och det funkar alldeles utmärkt, och då når vi väldigt många medlemmar.

Detta exempel ter sig kanske ganska odramatiskt för personer som redan är digitalt kompetenta, men för den här seniorföreningen har införandet av ett digitalt biljettsystem förändrat något väsentligt i föreningens dynamik. Exemplet tydliggör digitaliseringens karaktär som både ett *kunskapsområde* i sig själv, det vill säga folkbildning om digitalisering i form av smartphone-kurser, och som *form*, det vill säga folkbildning genom digitalisering.

Utöver att skapa nya möjligheter för verksamheten så aktualiserar digitaliseringen även etik- och integritetsfrågor, främst kopplade till distansbaserade undervisningsformer. Det kan handla om bristande förutsättningar för avskildhet, vilket är ett dilemma som lyfts fram. Känslan av otrygghet när deltagare medverkar utan påslagen kamera är ett annat. En cirkelledare berättar att det fortfarande är utmanande att leda digitala träffar, eftersom många är passiva eller har kameran avstängd. Argument emot distansbaserad undervisning handlar i dessa fall om att pedagogerna tycker att det är svårt att säkerställa ett tryggt och transparent studieklimat för alla.

Utöver dessa klassrumsnära frågor betonar vissa informanter mer övergripande samhällsperspektiv. Det handlar om sådant som digitaliseringens inverkan på samhället, och vilket ansvar folkbildningen har i relation till det, vilket en rektor uttrycker som att:

Det är vår skyldighet att sätta oss in i frågor, för att kunna påverka utvecklingen utifrån vår idé om det goda samhället. Våra deltagare ska kunna utveckla sitt kritiska tänkande då nästan allt går att förfalska. Vi kan helt enkelt inte sitta och titta från sidan.

Citatet pekar på vikten av att värna balansen mellan digitaliserad folkbildning som arbetsform, och folkbildningens ansvar som bildnings- och demokratiinstans i en digital tid.

4.2 STÖRRE FOLKBILDNINGSPEDAGOGISK PLURALISM

I undersökningen har det blivit tydligt att digitaliseringen bidrar till att breda folkbildningens pedagogiska repertoarer. Genom nya redskap och digitala plattformar ökar mängden pedagogiska möjligheter i cirklar och kurser. Samtidigt understryker många att digitaliseringen inte innebär att en viss pedagogisk metod plötsligt kan passa alla, vilket en rektor formulerar som att:

Det skiljer så mycket mellan olika kurser och en skola ofta har en blandning av kurser och kurstyper. En skolförlagd kurs i traditionellt hantverk är till exempel betydligt mindre digitaliserad än en yrkesutbildning på distans, och så ska det vara. Olikheter är ju bra.

Olikheterna pekar på att det pågår ett omfattande utforskande av olika digitala arbetssätt inom folkbildningen. Det handlar både om att olika verksamheter prövar och utvecklar nya metoder och redskap, men också om att enskilda pedagoger och arbetslag vill ta del av andras tips på upplägg och arbetssätt. Ofta handlar det om hur man kan få hybrida och distansbaserade metoder att fungera och samtidigt bibehålla det mellanmännliga, folkbildande mötet.

Trots att folkbildningen överlag uppfattas vara i hög grad digitaliserad så upplever vissa att det fortfarande finns en kunskapsbrist kring hur folkbildning på distans kan genomföras på bra sätt. I verksamheter där kunskapen upplevs vara för låg tycks man därför på vissa håll ha valt att återgå till folkbildning på plats även efter pandemin. En av de intervjuade lärarna beskriver att pandemin blottlade pedagogiska fördelar med digitaliserade distanskurser, men att den egna folkhögskolan trots det återgick till att förordas undervisning på plats när pandemin var över.

Svar från deltagare ger en viktig inblick i vad som krävs för att distansbaserad undervisning ska fungera väl. De betonar framförallt lärarnas engagemang och personlighet:

Jag tror det krävs en viss personlighetstyp av lärarna för att få det att fungera. Det kan vara väldigt svårt att skapa engagemang bakom en datorskärm om man inte är rätt person. För det är ju så mycket annat man kan göra i stället för att lyssna.

Vilken typ av undervisning som enskilda lärare trivs med upplevs med andra ord som en central faktor. För att i förlängningen värna balansen mellan enskilda pedagogers personliga engagemang och arbetslagens kollektiva inriktning är detta något viktigt att uppmärksamma. Det finns pedagoger som upplever att återgången till folkbildning enbart på plats mest är en anpassning till kollektivets synsätt att folkbildning är bäst på plats, även om man själv kan se folkbildningsmässiga fördelar med distansbaserade eller hybrida arbetsformer. En lärare beskriver att vederbörande såg fördelar med att de som hade svårt med att ta sig till skolan på grund av till exempel psykisk ohälsa faktiskt fick chansen att vara med. Läraren understryker dock att detta är en personlig uppfattning, men ändå något som gärna hade fått utvecklas inom folkhögskolan.

Även andra lyfter fram personliga dimensioner i att vara pedagog på distans, med digitala verktyg. Man berättar om kreativa och mångfacetterade arbetssätt som blivit resultatet av ett personligt, individuellt prövande av nya undervisningsformer. Det kan handla om komplexa, mixade studieupplägg som inkluderar såväl distansbaserade träffar, fysiska möten och asynkrona samtal i chattforum. En cirkelledare berättar om hur detta kan ta form i en språkcirkel:

Nu när jag har mina träffar så brukar jag dela en film så här på Zoom och kolla på den var man nu än är, men samtidigt, alla tittar tillsammans. Sen så skriver vi och sen tar vi upp frågor i chatten, om det är någon som har något ord som de har svårt med eller om det bara är något de vill ta upp så skriver de i chatten. Sen efter att filmen tagit slut så diskuterar vi om just den här händelsen i själva filmen och så. Och jag lägger ut det, jag delar skärm, jag delar bilder, det de läser. Till exempel, för de här äldre kvinnor, Svenska från dag ett, de läser och jag hör både uttalet och så här. Och det finns vissa ord de inte kan uttala eller långa meningar och så där. Jag delar min skärm och sen så läser de. Det funkar exakt som ett klassrum.

Liknande exempel finns också från folkhögskolan där såväl lärare som deltagare berättar om digitala klassrum där deltagare kan logga in när de vill och umgås eller ställa frågor. Det finns också distansbaserade upplägg som har en lektionsliknande struktur, med arbete i mindre grupper som varvas med helgrupp och individuellt arbete.

Sammantaget ger de olika arbetssätt som digitaliseringen möjliggör upphov till närmast folkbildningsexistentiella reflektioner kring gränserna för

folkbildning och vad som egentligen är folkbildningens primära fokus. Är det folkbildningens karaktäristiska pedagogik, eller ett bildat folk? Metoderna och målet framstår i praktiken som fortsatt sammanflätade, men det verkar som att digitaliseringen blottlägger nyanser som tidigare inte haft något utlopp. Längre har man arbetat på liknande sätt och man har varit överens om vilka arbetssätt som är bra. Nu kommer nya metoder in på folkbildningsrepertoaren samtidigt som samhället ändras. Det är inte konstigt att det leder till reflektion.

4.3 I MÖTET MED DIGITALA DELTAGARE

Något som återkommer i enkätsvar och intervjuer är att samtida och framtida deltagare kommer med nya förväntningar på grund av digitaliseringen. I det samlade materialet finns en hel del utsagor av slaget: ”Vi måste möta framtidens deltagare. De har andra behov i dag än tidigare”. Å ena sidan är detta en fråga om ålder, å andra sidan handlar det om att inom folkbildningen anamma sådant som människor naturligt gör på internet och låta detta vara utgångspunkt för nya typer av studiecirkel och kursupplägg. Det kan till exempel handla om internetbaserat videomaterial som man tittar på och diskuterar tillsammans för att på så vis stärkas av gruppen, vilket föreslås av en verksamhetsutvecklare. Att plocka in denna typ av resurser skulle kunna bli ett sätt att öppna upp för nya deltagargrupper. Enligt verksamhetsutvecklaren är det ingen annan utbildningsanordnare som ordnar kollektiva bildningsprojekt med avstamp i människors individuella kunskapskonsumtion på nätet.

Det är en vanlig föreställning att unga deltagare har starkare förväntningar på folkbildningens digitalisering, men den här utvärderingen visar att detta inte gäller alla yngre deltagare. Ökad digitalisering i bemärkelsen mer distansbaserad och ett allmänt närmande till den digitala kulturen efterfrågas inte av alla unga deltagare. I intervjuvaren finns flera exempel på unga som har svårt att finna sig till rätta i distansbaserade miljöer, där förväntningarna på hur man ska föra sig är mer otydliga än i fysiska rum. Vissa folkbildare upplever därtill att själva digitaliseringen ibland motiverar en återgång till analoga praktiker:

För en tid sedan återinförde några lärare i engelska skrivuppgifter med penna och papper i stället för dator. Direkt märktes en positiv effekt, både i ordförråd och hur deltagarna använder språket och gör det till sitt. Det här vet vi egentligen, att handens och hjärnans gemensamma arbete med formande av bokstäver, bilder, former främjar inlärning. Det räcker inte med ”copy – paste”.

I intervjuer med deltagare och cirkelledare framkommer att flera av de lite äldre talar varmt om de möjligheter som kommer med digitaliseringen, medan några av de allra yngsta i stället betonar det fysiska mötet. Vissa unga tycks uppfatta det fysiska mötet som en viktig anledning till att söka sig till folkbildningen. En yngre deltagare uttryckte exempelvis att "bland den viktigaste delen i folkbildningen är just det här att man träffar varandra", vilket gör det möjligt att lära sig även under pauser eftersom dessa gör det möjligt att stanna till och reflektera tillsammans med andra och prata om det man tycker är intressant kopplat till ämnet. Samma deltagare betonar att eftersom det digitala är en så stor del av vår övriga värld just nu så kan folkbildningen gärna få stå för något annat, såsom det gemensamma, att träffas och diskutera, vilket inte alls upplevs bli på samma sätt digitalt.

Personliga preferenser verkar därmed vara det som i högst grad avgör vilken typ av folkbildning – digital eller inte – som olika deltagare söker sig till.

Trots att vissa betonar det fysiska mötets möjligheter till exempel bildande samtal under pauser, så lyfter flera informanter också fram att det går att åstadkomma sådana processer även med distansbaserade arbetsformer. Distansbaserade arbetssätt kan också präglas av "riktigt god gruppkänsla" som en rektor uttrycker det. Dock med tillägget att det kan kräva mer av lärarna att få till.

I utvärderingen finns också utsagor från deltagare som inte ens uppfattat sin distansbaserade kurs som just folkbildning utan "bara en kurs". Trots att rektorer, lärare och cirkelledare upplever att distansbaserade arbetssätt fungerar folkbildningsmässigt bra är det med andra ord inte helt säkert att deltagare upplever sig som del av folkbildningen när denna sker på distans.

Å andra sidan visar utvärderingen att möjligheten till platsoberoende studier är ett avgörande skäl för vissa deltagare att söka sig just till folkbildningen. Av de folkhögskoledeltagare som intervjuats är det särskilt möjligheten att studera i sitt eget hem som avgjort deras val av utbildning. En deltagare uttrycker det som att hemmet är den trygghet som gör det möjligt att studera på ett bra sätt. Även de deltagare som tilltalas av distansbaserad folkbildning upplever dock att denna form inte är för alla. Samtidigt blir deras val av distansbaserad utbildning ett tydligt tecken på att inte heller platsbunden folkbildning är för alla. I enkätsvaren lyfts detta också fram av rektorer och avdelningsansvariga, som betonar vikten av att värna en bredd av studieupplägg som kan gynna olika deltagargrupper. Inte minst nämns deltagare med särskilda behov eller funktionsnedsättningar, såsom neuropsykiatriska diag-

noser, synskador eller reumatism som grupper vars deltagande bygger på särskilda lösningar – både digitaliserade och analoga.

Som tidigare nämnts kan digitaliseringen bidra med ökad struktur genom användningen av lärplattformar och tekniska (molnbaserade) tjänster. Det innebär inte bara en administrativ förenkling utan också en möjlig kvalitetshöjning eftersom både lärare och deltagare kan följa bildningsprocesser på ett närmare sätt än tidigare. Sådana arbetssätt uppfattas gynna exempelvis deltagare med neuropsykiatriska diagnoser, samtidigt som de gagnar hela gruppen och undervisningen som helhet.

Å andra sidan är det inte all folkbildning som kan digitaliseras med bibehållen kvalitet för deltagarna, vilket även betonas av en cirkelledare som gör en distinktion mellan teoretiskt och praktiskt inriktade cirklar.

Även folkbildning som fortsatt sker på plats påverkas dock av digitalisering eller digitisering i någon mån, inte minst genom att sådant som anmälan till en kurs eller cirkel sker digitalt. Att digitaliseringen på detta vis är inflyttad i folkbildningens arbetsrutiner illustrerar i sin tur att digitalisering medför nya förväntningar på deltagare, även om förväntningarna inte alltid är av pedagogisk art. Ibland leder det till att man behöver fråga sig i vilken mån man ska bibehålla analoga arbetssätt när dessa visar sig vara krångligare och mer svårhanterliga än sina digitala motsvarigheter? I samband med införandet av en ”digitaliserad biljettlucka” i en pensionärsförening blev just denna typ av deltagardilemma tydligt:

Det är väldigt många som tycker att det var väldigt mycket bättre förr. Men det var så här, att då satt en stackars människa och ringde tillbaka och sa ”jaha, du vill sälja din biljett och nu ska jag försöka ordna någon som kan köpa din biljett” och så vidare, och så vidare. Det tyckte de ju var jättekäck service då. Att det satt någon där och höll ordning på det, och det var ett jättejobb för den stackars människan. Att hålla på och ”deala” med pengar hit och dit och fram och tillbaka och bokningar och så. Nu sköter ju detta sig självt, mer eller mindre.

Citatet är ett exempel på hur digitaliseringen både kan skapa ett mervärde och samtidigt uppfattas som en begränsning.

4.4 SUMMERANDE REFLEKTIONER KRING DIGITALISERINGEN SOM FOLKBILDNINGSPRAKTIK

Detta kapitel visar att digitaliseringen i allra högsta grad griper in i folkbildningens vardag och aktualiserar en rad komplexa frågor och praktiska förändringar. En sådan sak som att digitisera inlämningsuppgifter, loggböcker

och liknande blir exempel på hur införandet av viss teknik kan visa sig innebära mer genomgripande förändringar. Andra förändringar är mer implicita men handlar även dessa om möjligheten att utveckla folkbildningsarbetet i en digital tid.

På så vis går förändringen av folkbildningens pedagogiska vardag att diskutera i relation till medieteoretikern Neil Postmans (1992) jämförelse mellan det högteknologiska samhällets utveckling och förändringen av ett ekosystem. Postman menar nämligen att samhällen, likt ekosystem, påverkas som helhet när man lägger till, eller tar bort, viss teknik. Därför menar han att förändringar som kommer med teknisk utveckling bör följas av kritisk granskning och diskussion i relation till hur utvecklingen påverkar olika praktiker.

Förändringarna kan givetvis vara av såväl positivt som negativt slag. Införandet av en lärplattform som underlättar och möjliggör att bättre än tidigare följa deltagares bildningsprocesser hör till de mer positiva effekterna som tas upp i intervjuerna. Både deltagare och deras pedagoger kan på ett mycket mer lätthanterligt vis gå tillbaka till startpunkten på en kurs, studiecirkel eller utbildning och reflektera över vad som hänt sedan dess. Detta har visserligen även varit möjligt tidigare, vilket också påpekas av informanterna, men digitaliseringen av denna typ av uppföljande arbetssätt tycks göra arbetet med att följa bildningsprocesserna mer effektivt.

Till de mer negativa effekterna hör risken för ökad kontroll och administration. Det aktualiserar i sin tur vikten av att göra kloka avvägningar kring när olika praktiker inom folkbildningen ska digitaliseras eller inte.

Denna fråga kompliceras dock av det faktum att digitaliseringen även ger upphov till en breddad repertoar av pedagogiska arbetssätt och möjligheter. Om det under pandemin gick att se konturerna av två förhållningssätt kring exempelvis distansbaserade arbetssätt (Folkbildningsrådet, 2020b) så tycks dessa nu som tämligen manifesta. Det är med andra ord tydligt att vissa pedagoger och deltagare trivs med digitaliserade arbetssätt och ökad distansbaserad, medan andra fortsatt trivs med fysiska mötesformer och analoga resurser. Samtidigt tycks digitaliseringen inte utmana övertygelsen om folkbildningsmässighet och folkbildningsanda som centrala värden. Det finns en enighet i både enkät- och intervjuer om vikten av att, oavsett arbetsform, skapa pedagogiska upplägg som är folkbildningsmässiga.

I det här sammanhanget framstår frågan om det fysiska mötet som central. I intervjuerna håller många fram det fysiska mötet som närmast oomtvistat, med överordnad ställning inom folkbildningens pedagogik. Andra menar

att möten, som Millenberg (2023) visar, kan ta olika former och ha varierande karaktär och ändå fortfarande vara möten.

Att bibehålla traditionen och samtidigt öppna upp för nya pedagogiska former framstår som en framtidsfråga i mötet med olika deltagargrupper, men också i rekryteringen av lärare, cirkelledare, verksamhetsutvecklare och ledare.

5 Att leda folkbildningen i digitaliseringens tidevarv

Utöver definitionsfrågor och pedagogiska avvägningar väcker digitaliseringen mer övergripande frågor om styrning och ledning av folkbildningens organisationer. Detta framkommer framför allt i avdelningsansvarigas och rektorers enkätsvar. Men även i intervjuer med lärare och cirkelledare inom folkhögskola och studieförbund riktas fokus mot ledningsfrågor – både direkt och indirekt. Det handlar bland annat om att digitaliseringen medfört förändrade möjligheter till distansarbete för pedagogisk personal, men också om konsekvenserna av digitiseringen av administrativa och organisatoriska system inom folkbildningen. Mot denna bakgrund redovisas och diskuteras i detta kapitel följande teman: *Nya förväntningar – nya avvägningar, Ökat administrativt fokus samt Mot ett förändrat ledarskap?*. Kapitlet avslutas med en summerande reflektion.

5.1 NYA FÖRVÄNTNINGAR – NYA AVVÄGNINGAR

När det gäller folkbildningen som arbetsplats har erfarenheterna från pandemin fört med sig nya förväntningar på möjligheten till distansbaserat arbete, både bland deltagare och personal. Det här är en ledningsfråga som rektorer och ansvariga på studieförbund har att hantera, också i relation till deltagarna. En rektor diskuterar detta på följande vis:

Det har hänt en massa saker sen 2020 med pandemin. Vi tog ett sjumilasteg när det gällde digitalisering i det skedet. Det som hände på... Om jag överdriver alltihopa, det som hände på två veckor, det hade tagit tio år annars. [...] Men det som följer med efteråt, det är att deltagarna har också vant sig vid att detta är en möjlighet. Så att när man är sjuk så säger man "kan inte jag vara med på Zoom, det är väl bara att ni kopplar upp mig?"

Möjligheten att "koppla upp" sig och delta på distans medan resten av gruppen deltar fysiskt, lyfts dock inte fram som ett positivt arbetssätt i intervju-

erna. Rektorn ifråga verkar snarare uppfatta deltagarnas förväntningar på att kunna medverka på distans som en försvårande omständighet.

Även den pedagogiska personalen verkar ha förväntningar på att kunna medverka på distans eller jobba hemifrån. En annan folkhögskolerektor diskuterar detta och menar att det kan skapa friktion:

Vi har hamnat i att det blir väldigt många frågor kring möten. "Kan jag vara med på distans?" Och där upplever jag som rektor har blivit tvungen att gå tillbaka och styra mycket mer och säga nej. För alla håller med om att det är bra, när vi har bestämt att vi ska vara här så ska vi vara här. Men sen "hade jag en liten anledning och det är svårt för kursansvariga" och så. Så jag har fått hämtat hem, kan man säga. Jag säger "nej, man kan inte vara på distans, du får sjukanmäla dig om du är sjuk" eller så där. [...] Däremot om man vabbar och säger att "jag kan ha en lektion på distans", då kan vi låta läraren ha den lektionen om det fungerar för verksamheten. Eller om man är småsjuk. [...] Men vi är nog inte i hamn riktigt ännu. Och jag har upplevt att jag ... behövt, ja, styra upp regler mer.

Några svars personer pekar på risken att "bekvämlighet" blir styrande om man börjar tillåta distansbaserat deltagande i möten, eller låter pedagogisk personal själva bestämma sina arbetsformer:

Sen kan jag vara lite rädd för bekvämligheten. För jag tycker att det är den som ställer till det, att vi vet alla vad som är bäst men bekvämligheten gör att man kanske väljer att vara på distans. Och visst, det kan vara vardagssaker och liknande, men det jag ser är lite att det är bekvämlighet både hos deltagare och lärare ibland.

I det vidare resonemanget verkar anställda tidigare ha varit ganska överens om arbetsvillkor och arbetssätt, men denna enighet upplevs nu vara i upplösning. Rektorer, ledare och chefer avgör hur folkbildningen ska påverkas av digitaliseringen. De fungerar därmed som grindvakter och deras ställningstaganden verkar – enligt intervjuerna – inte sällan bygga på den egna övertygelsen om vad som är bra folkbildning och inte. En rektor framhåller exempelvis att hen anser att personalen ska fungera som folkbildningsambassadörer och att folkbildningstanken enklast delas vidare genom fysiska möten.

Motsvarande dilemma återkommer i själva bildningssituationerna. Lärare och cirkelledare berättar om liknande dilemman som rektorer och avdelningsansvariga när det kommer till att hantera deltagare som tillfälligt eller återkommande önskar delta på distans, på grund av sjukdom eller andra omständigheter.

5.2 ÖKAT ADMINISTRATIVT FOKUS

En annan ledningsfråga handlar om konsekvenserna av ökad digitalisering i form av administrativa system. Digitaliseringen associeras i hög grad till öka-

de krav på digital registrering och rapportering. I flera enkät- och intervju svar knyter man denna utveckling till ökad misstro. En avdelningsansvarig skriver att digitalisering i form av ett ökat fokus på kontroll försämrar arbetsmiljön och leder till förlust av ”goda samarbeten”, exempelvis med föreningar ”som känner att vi ej litar på dem.”. En annan avdelningsansvarig antyder att den digitala rapporteringen därigenom bidrar till att driva på mer djupgående förändringar av folkbildningen som man ännu inte kan se konsekvenserna av. Med detta menar hen att folkbildningens innehåll och ideologi hamnar i bakgrunden, till förmån för en diskussion präglad av misstro och kontroll vilket beskrivs som något som ”suger energi efter pandemi och dålig press.”. En rektor uttrycker att ökningen av digitala system går ut över folkbildningens karaktär av att vara fri och frivillig och menar att införandet av digital rapportering skapar en situation där man inom folkbildningen närmast håller på att ”kontrollera ihjäl” sig.

Det finns även de som lyfter fram att digital rapportering för tankarna till ökad ekonomisk styrning, där måttet för vad som är god folkbildning går över till att handla om kostnadseffektivitet. En avdelningsansvarig på ett studieförbund resonerar kring hur ekonomiska argument riskerar att leda till kraftiga kvalitetsförsämringar eftersom man då riskerar att bortse från andra värden, som lokal närvaro på platser där bredbands- och mobilnätet är dåligt.

Andra menar att de digitala administrativa system blir styrande eftersom de begränsar vilken typ av verksamhet som går att rapportera. Många upplever att det saknas möjligheter att rapportera in folkbildning med mixade upplägg, det vill säga kombinationer av distans- och platsbaserad verksamhet. Nuvarande administrativa system, där detta inte är möjligt, verkar uppfattas i sin tur som en signal om att denna typ av folkbildning inte är önskvärd från exempelvis Folkbildningsrådets sida. De digitala systemen upplevs på så vis styra vad som går att karaktärisera som folkbildning.

Trots denna kritik är det samtidigt många som står för ett närmast motsatt perspektiv. De ser i stället digitaliseringen som ett slags folkbildningsadministrativt hopp, eftersom de digitala systemen innebär en så mycket enklare hantering av återkommande arbetsuppgifter. Några informanter menar dock att folkbildningen i högre grad borde kunna utveckla egna digitaliserade system som är ännu mer anpassade till folkbildningens arbetssätt och anda. En avdelningsansvarig skriver om digitaliseringens potential för ”mjukvaruprogram som tillåter journalföring eller minnesanteckningar som dokumentation i kontakt med samverkanspartner”, en annan reflekterar kring

möjligheten att göra olika e-tjänster till verktyg för en ännu mer kontinuerlig uppföljning och stöd i dialogen med deltagare.

Parallellt med upplevelsen att digitaliseringen ökar fokus på kontroll ”uppifrån” finns andra svar som tyder på att digitaliseringen av folkbildning också styrs relativt informellt underifrån, av digitala eldsjälur som driver utvecklingsarbete. Många gånger har dessa personer nyckelroller som kan vara både formella och informella, såsom IT-pedagoger, -tekniker och -konsulter, distanslärare, eller rektorer som driver utvecklingsarbetet mot bakgrund av eget intresse och kompetens. Det kan också handla om enskilda lärare, utbildningsledare, digitaliseringssamordnare, lärare på IT-pedagogutbildning, marknadsföringsansvariga, representanter för regionala IT-nätverk för folkhögskolor, eller vaktmästare. I vissa fall kopplas de digitala nyckelpersonernas roller och insatser till att säkerställa att statsbidragsvillkoren för distansbaserad folkbildning uppfylls genom att se till att ”vi håller måttet tekniskt sett”, som en avdelningsansvarig uttrycker det.

5.3 MOT ETT FÖRÄNDRAT LEDARSKAP?

Digitaliseringen tycks sammantaget medföra nya förväntningar på vad som räknas som deltagande inom folkbildningen på plats respektive på distans, samt ett ökande fokus på rapportering. Detta tyder i sin tur på att digitaliseringen är på väg att få konsekvenser för ledarskapet inom folkbildningen, genom en förändrad dynamik mellan folkbildningens ledare, pedagogisk personal, deltagare och digitala eldsjälur. Det handlar om möjliga förändringar i det formella ledarskapet som bärs upp av chefer, avdelningsansvariga och rektorer, men också i det informella ledarskap som kopplas till eldsjälur inom digitaliseringsarbetet, och det pedagogiska ledarskap som omsätts i lärares och cirkelledares möten med deltagare. På vissa håll är det rektorer och ledare som sätter ramarna för hur en specifik verksamhet digitaliseras, medan det på andra håll är ett arbete som delas mellan ledare och personal. En avdelningsansvarig beskriver sin egen roll som främst stödjande i relation till verksamhetsutvecklarna, så att de kan leda arbetet. En annan avdelningsansvarig understryker på liknande sätt vikten av att cirkelledarna själva känner sig bekväma med digitala redskap eftersom det är en förutsättning för att skapa trygghet i och för gruppen ifråga.

Det är tydligt att videomötesprogram gör att folkbildningsarbete numera kan bedrivas på distans, vilket innebär en stor förändring när det gäller förutsättningarna att leda en folkhögskola eller ett studieförbund. Det skapar

också ett kompetensutvecklingsbehov hos pedagogisk personal för att dessa ska kunna skapa ett öppet samtalsklimat och gruppdynamik under digitala möten. Men de nya förväntningarna innebär också förändrade villkor avseende ledarskapet då det på flera håll tycks saknas en samstämmighet om vilka förväntningar och uppfattningar som ska få företräde. Som konstaterats tidigare, finns det många åsikter, uppfattningar och fördomar som omgärdar folkbildningens digitalisering.

Det finns en tendens att den digitalisering som uppfattas underlätta folkbildningsverksamheten accepteras, medan den som utmanar folkbildningens traditioner avfärdas. Det finns också en tendens att man gör olika bedömningar kring vad som är rimligt att underlätta, och för vem. Distansbaserade möten accepteras exempelvis inte alltid för pedagogisk personal. När det gäller deltagare och lärare verkar det fysiska folkbildningsrummet värderas högt, vilket gör att pedagogisk personal och deltagare oftast förväntas befinna sig på plats. En lärare berättar till exempel om motståndet att starta distansutbildning efter pandemin trots erfarenheter av deltagare som gick från hög frånvaro till full närvaro under pandemiomställningen:

När vi gick på distans då för ... var det tre år sen eller vad det var, så kom jag till min chef, [...]. Och så sa jag så här "detta är ju grejen. Vi måste starta en distansutbildning, det här är grejen. Vi har haft deltagare som har varit borta 70 procent som har 100 procent närvaro. Hon fixar ju inte gå på bussen, men ..." Ja, jag var helt lyrisk. Och då så fick jag det här "men det är inte folkhögskoletänk, det är inte anda". Folkhögskoleanda tror jag hon sa.

Möjligheten till distansbaserad verksamhet verkar mana fram väldigt distinkta ställningstaganden – för eller emot. Samtidigt tycks dessa bestämda uppfattningar vara svåra att upprätthålla i praktiken, då lärare eller cirkelledare går in och har sina planerade moment digitalt även om de egentligen är "lite småsjuka". Att i högre grad införa *hybrida lösningar* skulle därför i sammanhanget kunna vara en lösning på uppdelningen och tvetydigheten, men av informanternas svar framstår det som ett riktigt dåligt alternativ. "Den sämsta varianten av allt", enligt en rektor. En annan rektor är inne på liknande resonemang, och säger att digitaliseringen på så vis skulle medföra en "kompetensflyttning" som inte bara är en fördel för folkhögskolan. Att tillåta hybrida lösningar upplevs alltså skapa problem. Flera menar att hybrid bara är en lösning i "värsta fall".

Samtidigt är det tydligt att en förändring ändå skett på bred front, och att vissa normer om vad som räknas som deltagande förändrats eller åtminstone

är i färd med att omförhandlas. En folkhögskolerektor reflekterar över att denna förskjutning förmodligen är något man kommer vänja sig vid än mer: ”För några år sen skulle vi säga ’nej, vad jobbigt att ha såna här möten’. Det tycker vi inte är några som helst problem nu. Det är också en miljöaspekt.”

Avdelningsansvariga på studieförbund betonar även att möjligheterna till distansbaserade arbetsformer bidrar till att utmana ”en urban norm”. Distansbaserad ses som ett sätt att kunna utöka folkbildningens närvaro på olika platser. Här anas dock att det är rektorns eller den avdelningsansvarigas personliga ställningstaganden kring vad som är en bra folkbildningsverksamhet som faller avgörandet. En rektor skriver att:

Vi kan inte komma ifrån digitaliseringen, men jag hoppas att effekterna av pandemin – att fler vill sitta hemma – kommer att mildras och att fler kommer upptäcka att samlas i ett rum i verkligheten ger mer än att samlas i ett rum online.

Den pedagogiska personalen lyfter oftare praktiska svårigheter än ideologiskt motstånd, och tycks i högre grad också kunna se de praktiska problemen som överkomliga, under förutsättning att man har bra teknik och får kompetensutveckling. Man betonar att hybrida och distansbaserade arbetssätt måste utvecklas just eftersom de innebär ett så tydligt ”socialt lyft” för vissa deltagare, och därtill ökar folkbildningens räckvidd.

5.4 SUMMERANDE REFLEKTIONER KRING ATT LEDA FOLKBILDNINGSVERSAMHETER I DIGITALISERINGENS TIDEVARV

Digitaliseringen – kanske framför allt distansbaseringen – griper in i ledarskapet inom folkbildningen och väcker frågor om hur folkbildningen på ett övergripande sätt kan ta ledningen för samhällets digitalisering. För att inte bli reaktiv behöver man bana väg för diskussion som kan leda till insiktsfulla vägval bortom åsiktspositioner om vad som är ”bäst” folkbildning i en digital tid.

Det är tydligt att det finns spänningar i uppfattningarna om ledarskaps- och styrningsfrågor inom folkbildningen, och att dessa aktualiseras av digitaliseringen. En sådan sak som ökat fokus på kontroll knyts exempelvis i många av svaren till digitaliseringen, även om detta går att se som en åtminstone delvis separat fråga. Den digitala formen verkar göra att rapporteringen upplevs som mer distanserad från det mänskliga och från folkbildningens frihetliga karaktär och pedagogiska ”själ”. Denna upplevelse kan i sin tur knytas till mer övergripande tillfrågor som aktualiseras av att allt fler administrativa

system är digitala och därigenom per automatik blir opersonliga. Att digitaliseringen därigenom upplevs inverka på förtroendet mellan aktörer inom folkbildningen är därmed kanske inte så konstigt. Digitala rapporterings-systemen är inte alltid transparenta för de som handskas med dem, och ofta vet människor inte fullt ut vad informationen man lämnar ska användas till. Ofta saknas även möjligheten att göra egna noteringar, vilket gör att systemen signalerar en slags distans (jfr Wihlborg, 2018). Införandet av digital rapportering blir därmed inte enbart en fråga om digitisering utan handlar även om en förskjutning av tillitsfulla relationer inom folkbildningen. Många av informanterna kopplar de rutiner för digital närvarohantering inom studieförbunden som införts under senare år till mediedebatten om fusk och oegentligheter, och därmed även till frågan om förtroende och tillit.

Mellan raderna går det i vissa utsagor från rektorer och avdelningsansvariga att ana en önskan om att återgå till hur folkbildningen var innan pandemin. Då tycks digitaliseringen främst ha varit en pedagogisk fråga i relation till deltagares kunskapsbehov. Att den nu blivit en fråga också om förändrad arbetsplatskultur ställer nya krav på folkbildningens ledarskap. I detta hänseende liknar folkbildningen andra organisationer och branscher. Efter pandemin har det nämligen visat sig att just chefer och ledare uppges höra till de som haft allra svårast att hantera sin roll i och med de ökade möjligheterna för distansarbete (Gandrita, Gandrita & Rosado, 2022). Jämfört med på den fysiska arbetsplatsen så verkar ett mer distansbaserat ledarskap ställa högre krav på kommunikationsförmåga och engagemang i medarbetarnas arbetssituation, både individuellt och kollektivt. Därtill tycks ett mer distansbaserat ledarskap göra att ledare upplever sin egen arbetsdag som längre och mer otydligt avgränsad, jämfört med vid arbete på plats (se Gandrita, Gandrita & Rosado, 2022). Att avdelningsansvariga och rektorer värnar om den fysiska arbetsplatsen går därmed både att se som ett sätt att bibehålla folkbildningens tradition av fysiska möten, och som ett sätt att inte behöva hantera de förändrade villkor för ledarskapet som digitaliseringen för med sig.

Samtidigt är den pedagogiska personalens möjlighet till inflytande över folkbildningens arbetsformer, både den egna arbetssituationen och i undervisning och pedagogiska möten med deltagare, en viktig del av folkbildningens interna demokrati. Det handlar exempelvis om hur och vem som ska ha inflytande över hur folkbildningen sammantaget ska hantera digitaliseringens dimensioner såsom digitisering genom implementering av digitala system, och digitalisering av folkbildningen som utbildningsform, arbetsplats

och samhällelig demokratiinstans. Detta är i sin tur en fråga om vilka röster och åsikter som ska bidra till att forma folkbildningens insikter både nu och i ett framtidsperspektiv.

Avslutningsvis talar därför de resultat som redovisats och diskuterats i detta kapitel för behovet av kompetensutveckling för folkbildningens chefer och ledare, eftersom dessa har en nyckelroll för hur folkbildningen utvecklas i digitaliseringens tidevarv.

6 Folkbildningen på väg mot framtiden

I detta kapitel riktas blicken mot framtiden, mot de folkbildningsmässiga möjligheter och hinder som folkbildarna upplever sig stå inför. Mer övergripande går kapitlet att läsa som svar på frågor om vad samtidens folkbildare vill med folkbildningen i ett framtidsperspektiv, vilket i sin tur utgör en del av utvärderingens fokus. För att söka besvara denna fråga disponeras kapitlet under följande rubriker: *Förfrämligad folkbildning och brott mot traditionerna?*, *En fråga om att kunna välja det bästa?* och *Mot en mytologisering av det fysiska mötet?*. Kapitlet avslutas med en summerande reflektion.

6.1 FÖRFRÄMLIGAD FOLKBILDNING OCH BROTT MOT TRADITIONERNA?

Att digitaliseringen förändrar villkoren för folkbildningsarbetet lyfts fram av många. Hittills i rapporten har detta bland annat beskrivits i termer av pedagogiska hinder och möjligheter, såsom möjligheterna till en breddad folkbildningsrepertoar eller de digitala redskapens begränsningar. Utöver det tycks delar av digitaliseringen leda till en känsla av att folkbildningen riskerar att bli ”något annat”, något som man inte helt känner igen sig i. Digitaliseringen medför på så vis ett fokus på riskerna med denna samhällsomvandling. En informant säger exempelvis att:

Jag tror att utmaningen är att vi går mot en mer digital värld och samtidigt så märker vi hur digitala världen och de digitala verktygen ger möjligheter som är positiva och som är negativa. Jag tror att utmaningen ligger i att hantera det negativa. Vi kan inte kasta ut tekniken. Vi måste ... Vi kommer leva med den. Men frågan är hur vi lär oss hantera det negativa.

I relation till ny teknik för artificiell intelligens, AI, blir riskfokuset särskilt framträdande och det är tydligt att detta är en fråga som skapar oro: ”Vad AI kommer att medföra i framtiden på alla plan i samhället är både spännande

och skrämmande”. Det skrämmande tycks framför allt bestå i att denna teknik kan skapa nya möjligheter för fusk eller andra typer av ”effektiviserade” studiestrategier som kanske inte rimmar med folkbildningens traditioner. En informant berättar om exempel från andra utbildningskontexter där studerande använt *ChatGPT* som stöd för studierna.

Samtidigt finns exempel på andra arbetsformer som omgärdas av skepsis, såsom asynkrona metoder, kring vilka en folkhögskollärare reflekterar på följande vis:

Det är klart att det inte bara kan vara asynkront. Det går inte. Sen kan vi ha vissa inspelade föreläsningar, men man måste ju ta samtalet efter eller ... Det går inte att sitta ... Då förstår inte jag att det ... Där hänger inte jag med att det är folkbildning längre i alla fall. Då förstår inte jag hur ... Eller jag förstår inte hur man menar att det kan vara folkbildning om alla bara sitter och gör själva.

Citatet belyser det pedagogiska avståndstagande som finns till asynkrona arbetssätt, i alla fall som fristående metoder. Även om det finns en dröjande tvekan i svaret ovan så tycks andemeningen vara att det är omöjligt att kalla något för folkbildning om det inte bygger på någon form av kollektiv process. Detta är ett perspektiv som delas av i princip samtliga informanter i denna utvärdering. I alla fall är det ingen som förespråkar helt asynkrona metoder eller upplägg i form av modulbaserade kurser eller liknande. Digitaliserad folkbildning i den här formen är det ingen som önskar sig.

Samtidigt diskuterar en verksamhetsutvecklare hur digitaliseringsmotstånd kan härröra från ett överdrivet fokus på folkbildningens traditioner, vilket riskerar att stå i vägen för folkbildningens egen digitala bildningsresa:

Ibland kan mina kollegor snöa in sig på fel aspekter och vad folkbildningen är. Just det här med tradition, att det ska vara synkront och det ska vara tre personer och det ska göras på ett visst sätt. Så jag tänker att folkbildningen blir lite trög, eller att det liksom inte är folkbildning. Alltså att man inte tar in kunskap längre eller liksom inhämtar kunskap utan; ”Så varför ska vi göra på det viset, va? Så där gör man ju inte.”

I citatet framträder bilden av att digitaliseringen kan vara något som vissa folkbildare håller ifrån sig eftersom den inte stämmer överens med folkbildningens traditioner. Det är intressant i ljuset av att folkbildningen samtidigt verkar för deltagarnas bildning och i hög grad förväntar sig att de ska vara öppna för förändring och växa som människor. Huruvida man känner sig hemma i relation till folkbildningens digitalisering eller inte skulle därmed i viss mån skulle kunna avgöras av de värden och känslor som folkbildarna själva – personligen – associerar digitalisering, respektive folkbildning med.

6.2 EN FRÅGA OM ATT KUNNA VÄLJA DET BÄSTA?

Uppdelningen i fysiska respektive digitala, distansbaserade möten leder till återkommande resonemang om att man inom folkbildningen just nu har möjligheten att välja de allra ”bästa” metoderna. Rektorer och avdelningsansvariga framhåller i hög grad att det fysiska mötet genom undervisning på plats är ”bättre”. Särskilt när det gäller sådant som ”reflektioner och erfarenheter i grupp” vilket ”fungerar bättre vid fysiska möten är digitala”. En cirkelledare framhåller på liknande sätt att:

Det fysiska mötet kommer att ge mycket, mycket bättre resultat. Jag tror att det är beroende på vilka resultat vi vill utforska. Introducering, sprida information eller så. Då kan digitalt möte ge bättre resultat, men relationen och om vi vill stärka personligheten kommer det bli bättre med fysisk aktiviteter. Det är min åsikt.

Många lyfter också fram att det bästa i samtiden är möjligheter till nya kombinationer av distansbaserat och på plats. Att ”än bättre lära oss arbeta digitalt” ses som ” helt avgörande för folkbildningen”. En av de intervjuade cirkelledarna talar i sin tur om att metaforiskt baka ihop en ”folkbildnings-pizza”:

För mig har det bakats ihop i en stor pizza, alla de här olika värdena och värderingarna. Och lite som du säger där att vi lär oss i ... både reflekterandet men också i diskussion med varandra i stället för att sitta på kammaren och göra någonting själv och lära oss utifrån Youtube-video. Så man kan använda Youtube-videos, eller videos över lag, som någon form av komplement. Alltså, bakar man ihop något som är cirkel med någon form av lärande men också trivsel och så vidare, allt det där som är det viktiga.

Intervjuerna tyder på att det finns konsensus om vad som uppfattas vara ”bra” folkbildningspedagogik. Argument som att ”alla vet vad som är bäst” används dock av vissa informanter även för att stärka den egna åsikten i en viss fråga.

6.3 MOT EN MYTOLOGISERING AV DET FYSISKA MÖTET?

Denna utvärdering handlar om folkbildningens digitalisering, vilket gör det särskilt intressant att konstatera att vikten av fysiska möten är ett tema som återkommer i väldigt många svar. Rektorer och avdelningsansvariga uttrycker i relation till olika delar av enkätundersökningen sådant som att ”det fysiska mötet är överlägset det digitala” eller att ” det fysiska mötet är och kommer alltid att vara viktigt”. Vissa ställer sig också frågande till hur man mer konkret ska gå tillväga för att säkerställa det fysiska mötets existens. Någon skriver: ”Hur värnar vi det fysiska mötet mellan människor i en digital era?”.

Just själva värnandet av det fysiska mötet tycks i viss mån hänga samman med en strävan efter att föra vidare sina egna positiva erfarenheter till en ny generation deltagare. En rektor gör exempelvis följande reflektion om folkbildningens framtid i relation till digitaliseringen:

Människans förmåga att läsa, skriva, uttrycka sig och kommunicera och interagera demokratiskt i grupp för att lära sig själv och av andra är enligt mig helt grundläggande egenskaper och behov som man inte kan hoppa över. Livet är nog fragmentariskt i vårt samhälle utan att även vi ska överge fysiska möten, kontinuitet, tid för lärande, sammanhållen skolgång med ett helhetsperspektiv. Vi bör erbjuda det som jag anser är en del av vår särart, det vill säga fokuset på intersubjektiv kunskapsöverföring i nuet, i rummet, över tid, mellan människor som ser varandra och upplever varandra IRL och holistiskt. Att lära tillsammans i grupp. [...] Annars riskerar vi att bli "utspädda" och "som alla andra" men framför allt att vi dumdrigt ger upp vår position som det kanske enda alternativet som kan ge människor en möjlighet att få den upplevelse som det innebär att lära tillsammans, mötas, samtala, uppleva, utforska och få vara med, utan blockerande skärmar. [...] Jag är också personligen skeptisk till skärmlärande.

Trots att frågan i enkäten riktas mot en digitaliserad framtid så är detta och många andra svar ett slags försvar av den fysiska världen och framförallt det fysiska mötet. Att överföra folkbildningsandan till en ny generation handlar för många om att hålla fast vid traditionen och arbeta aktivt för att säkerställa att fysiska möten även i framtiden förblir meningsfulla för deltagarna. De fysiska mötena behöver således ha hög kvalitet och inbjuda till mer samtal och erfarenhetsutbyte eller lärande samt socialt nätverkande än digitala studier. Precis som i citatet ovan betonar också lärare och cirkelledare, i viss mån, sina egna personliga perspektiv på varför det fysiska mötet är fortsatt viktigt inom folkbildningen. Flera beskriver sina personliga erfarenheter av att "på plats-studier" i högre grad främjar lärande genom kollektiva processer där både delaktighet och känslor upplevs kunna komma fram.

I en intervju betonar en av lärarna att "den stora massan" förhoppningsvis kommer försvara det fysiska mötet. Senare års negativa erfarenheter av sociala medier lyfts fram som ett exempel på det fysiska mötets nödvändighet även i en digital tid. Läraren ifråga framhåller vikten av att gå framåt men utan att tappa folkbildningens historiska förankring.

Ett annat argument för varför det fysiska mötet upplevs som oöverträffat har att göra med att fler sinnen inkluderas vid fysiska möten, vilket jämförs med distansbaserade videomötesprogram som inte ens skapar ögonkontakt:

Men man kan också prata om det här med bara förmågan att... För jag kommer tillbaka till det fysiska rummet. Jag satt och tänkte på det nu. Bara den här förmågan att titta andra människor i ögonen. Jag menar vi tittar på varandra nu. Jag sitter och tittar i era ögon. Men vi tittar inte i varandras ögon för kamerorna är positionerade på olika sätt och såna här saker.

Också i deltagares svar ges bilden av det fysiska mötet som överlägset det distansbaserade. Särskilt verkar detta handla om att fysiska möten ger möjlighet till spontanitet och improvisation på ett annat sätt, såsom möjlighet att knyta nya kontakter på fikarasten eller till intressanta diskussioner efter kursen eller cirkeln. De som studerar helt på distans är dock påtagligt nöjda med sin studiesituation och uttrycker att fysisk distans öppnar för en större närhet på andra sätt, bland annat genom att man får en inblick i varandras hemmiljöer. Många hoppas också på en framtid där det fysiska mötet är mer integrerat med det digitala:

Jag kanske tror tidigare, men om tio år, säger vi, så kommer den här diskussionen se väldigt annorlunda ut för den teknologiska utvecklingen. Just nu är det inte där, men snart är vi där. Det är inte bara Facebook som jobbar med det... eller Meta då, utan det är... Jag tror på riktigt att vi kommer att prata om den fysiska miljön i det digitala på ett annat sätt. Det är där vi möts digitalt på ett helt annat sätt.

Detta citat antyder att det finns en längtan bort från uppdelningen som omgärdar fysiska respektive digitala eller distansbaserade arbetsformer. Det väcker i sin tur frågan om det kraftiga försvaret av det fysiska mötet kanske framför allt är tecken på en övergångsperiod, en slags ”kris”, som synliggör skilda åsikter men som också öppnar för framtida insikter?

6.4 SUMMERANDE REFLEKTIONER KRING FOLKBILDNINGENS VÄG MOT FRAMTIDEN

Detta avsnitt har synliggjort olika perspektiv på framtiden såsom den ter sig i svaren från folkbildningens rektorer, avdelningsansvariga, lärare, cirkelledare, verksamhetsutvecklare och deltagare.

Att dra slutsatser av detta är dock svårt eftersom framtidsprofetior i allmänhet, även kvalificerade sådana, har en tendens att slå fel. När det gäller framtidanalyser kopplade till ny teknologi är dessa särskilt osäkra, i alla fall i vår tid som präglas av en så snabb teknikutveckling. Det gör att forskning och analys ofta får karaktären av att ”skjuta på ett rörligt mål”. Samtidigt brukar just pedagogiska problemställningar återkomma i samband med tekniksiften (se Säljö, 2018; 2019), vilket följande citat från 1933 om radions utveckling blir en viktig påminnelse om:

Liksom på så många andra områden har radion jämväl på detta område betytt en verklig revolution. Den har blivit ett enastående instrument för att till den bildningsintresserade allmänheten förmedla en mängd nyttiga kunskaper. Den har i eminent grad blivit en kulturbärare. Och det är min tro, att vi ännu stå endast i början av den väg som radion öppnat i detta avseende. (Artur Engberg, Radiotal 8 januari 1933)

Att på detta vis hysa förhoppningar om pedagogiska revolutioner kopplade till olika medier är något som Säljö (2019) beskriver som ett återkommande omprövande. ”Radion” i citatet ovan hade kunnat bytas ut mot ”dator”, ”smartphone” eller ”internet” och idéerna hade blivit väl bekanta i vår tid. Att olika medier uppfattas kräva anpassningar av pedagogiken antyder samtidigt att mycket energi går åt till detta ständiga omprövande, och frågan är i vilken mån ny teknik slutligen påverkar hur lärande och bildning egentligen går till.

Genom sin förankring i folkbildningstraditionen tycks digitaliseringen ha gripit in i folkbildningens undervisningspraktiker på ett mer varsamt vis än den exempelvis gjort inom den formella skolan. I och med de stora förändringar som digitaliseringen medfört inom det övriga skolväsendet, och även i och med dess implikationer för arbetsliv, kultur, medborgarskap och demokrati, framstår det som angeläget att nu diskutera vad dessa genomgripande förändringar innebär för folkbildningen. Det kan innebära att ställa sig frågor om vad folkbildningen ska vara i en digital tid? Hur man ska förvalta sin position i relation till övrig utbildning? Samt vilka bildnings- och folkbildningsbehov som digitaliseringen för med sig och hur folkbildningen kan möta dessa?

Med ett framtidsperspektiv blir det också intressant att notera att informanternas svar i denna utvärdering i hög grad liknar vad som framkommit i olika folkbildningsrapporter kring IT och digitalisering under åtminstone de senaste 25 åren. Följande citat härrör från en rapport från 1998 om framtidsinriktningen för IT och distansundervisning inom folkbildningen, men speglar precis som radiocitatet ovan också vår tids synsätt:

Man vill ”utveckla studiecirkeln arbetsformer”, bredda den pedagogiska kompetensen, finna nya kursmodeller, ”utveckla pedagogiken – en överlevnadsfråga för folkhögskolan”, finna ett komplement till traditionellt folkbildningsarbete, värdera tekniken och dess framtida och aktuella möjligheter inom folkbildningen och överhuvudtaget ”utveckla oss i tiden med den nya tekniken”. Nya tider kräver ny folkbildning, t.ex. i distansform och med hjälp av informationsteknik. Men förnyelsen och utvecklingen ska helst inte innebära att folkbildningens grundläggande pedagogiska traditioner ruckas. (SOU 1998:57, s. 89)

Samtidigt visar denna utvärdering att mycket har hänt de senaste 25 åren. Framför allt i praktiken och kanske särskilt i samhället som omgärdar folkbildningen. De förändringar som tillväxningen till det digitaliserade samhället medfört inbegriper bland annat ett visst mått av effektivisering, vilket lyfts fram i denna rapport och som torde vara ett relativt nytt sätt att uttrycka sig inom folkbildningen? Därtill tycks undervisningen i de allra flesta fall vara påverkad av digitaliseringens mångfald av möjligheter och kunskapskällor. Samtidigt finns – på samma sätt som för drygt 25 år sedan – ideologiska grubblerier om vad digitaliseringen gör med det viktiga pedagogiska mötet och de kollektiva bildningsprocesserna som kännetecknar folkbildningen.

De framtidsperspektiv som redovisas i detta avsnitt går också att tolka och diskutera i relation till mer övergripande teorier och idéer om bildning och folkbildning. Bernt Gustavsson (2007) lyfter exempelvis fram att bildning och folkbildning kännetecknas av en syn på kunskap som resultat av kritiska reflektioner och där bildning är en ständig rörelse. I relation till sådana synsätt blir det något motsägelsefullt när ledare och pedagoger uttrycker sig på ett sätt som antyder att de redan vet vad som är ”bäst”. Det är därför möjligt att sådana värdeomdömen snarare kan knytas till andra tendenser i vår samtid, såsom den mätbarhetsiver som folkbildningen inte står för i andra sammanhang (jmf Bornemark, 2018).

Att konstatera vad som är ”bäst folkbildning” öppnar inte heller för ett kollektivt utforskande av vad ett studieförbund eller en folkhögskola är och kan vara i en digitaliserad tid. Konstateranden av detta slag skulle däremot kunna ses som en inbjudan till pedagogiskt utforskande. Bör folkbildningens värde mätas i termer av bra och dålig folkbildning, och vad bidrar en sådan uppdelning med i relation till den pågående digitaliseringen? Vad är egentligen ”bäst folkbildning” och när, var, varför, hur och för vem den är just bäst? Vilka är det fysiska rummets fördelar, begränsningar och nackdelar och hur förhåller de sig till det digitala rummets fördelar, begränsningar och nackdelar?

En sådan diskussion skulle också kunna motverka tendenser till pedagogisk åsiktpolarisering som ibland syns i denna utvärdering, och skulle även kunna tydliggöra var gränserna för folkbildning går i vår tid, samt hur stor pedagogisk bredd folkbildningen kan rymma utan att riskera att bli ”urvattnad”, som en av informanterna i studien uttrycker det.

7 Insikter, slutsatser och diskussion

Syftet med denna utvärdering har varit att undersöka hur folkbildningens undervisningsformer, och folkbildningen som bildnings- och utbildningsform, påverkas av digitaliseringen. De resultat som redovisats i de föregående kapitlen diskuteras i denna avslutande del med ett bredare perspektiv. Det handlar till exempel om digitaliseringens potentiellt innovativa fördelar, om vilka förutsättningar och begränsningar som omgärdar folkbildningens digitalisering, samt om hur digitaliseringen som förändrande kraft inverkar på folkbildningens förutsättningar att leva upp till statens fyra syften med stödet till folkbildningen. För att summera hur rapporten svarat mot dessa teman är denna avslutande del disponerad under följande rubriker: *Digitaliseringen som mångfacetterad och motsägelsefull kraft, I mötet med statens fyra syften* samt *Vikten av folkbildning i digitaliseringens tidevarv*.

7.1 DIGITALISERINGEN SOM MÅNGFACETTERAD OCH MOTSÄGELSEFULL KRAFT

Digitaliseringen utgör en mångfacetterad kraft i relation till folkbildningen. I rapporten redovisas hur samtida folkbildare uppfattar digitaliseringens olika innebörder som en definitionsfråga, en rapporteringsfråga och ett komplext fenomen. Samtidigt är digitaliseringen också en del av det man gör inom folkbildningen, både i det pedagogiska arbetet och administrativt i form av digitaliserade sysslor, praktiker och system.

Därtill visar denna utvärdering att digitaliseringen ger upphov till olika *föreställningar* om vilka samtidens och framtidens deltagare är och om vad som är god (eller rentav bäst) folkbildning. Digitaliseringen utmanar också folkbildningens ledarskap eftersom nya möjligheter för exempelvis distansbaserad utbildning kräver nya avvägningar av chefer, rektorer och pedagoger. Detta innebär sammantaget att digitaliseringen griper in i folkbildningen som helhet och manar till ställningstaganden, anpassningar och förändringar på en rad områden.

Emellanåt tycks det i undersökningen som att digitaliseringen manar fram åsiktspositioner, leder till ställningskrig. Att vara mest för eller mest emot digitalisering diskuteras inom annan pedagogisk forskning som uttryck för ”teknologisk determinism”. Sådan determinism tenderar dock att rikta fokus mot vad tekniken gör med en viss pedagogisk praktik (se Selwyn, 2010). Det vore därför mer fruktsamt att proaktivt verka för ställningstaganden om hur man inom folkbildningen vill att digitaliseringen ska påverka, och om hur folkbildningen kan påverka samhället i digitaliseringens tidevarv. Som demokratiaktör bör folkbildningen ha mycket goda förutsättningar att styra bort från en polariserande och låst pedagogisk diskussion och i stället se hur folkbildningen kan bidra till att forma framtidens kultur- och samhällsliv i relation till digitaliseringen.

Utvärderingens resultat aktualiserar också mer generella samhällsfrågor, där digitaliseringens möjligheter och kritiska dimensioner – såsom kopplingen till kommersiella intressen och implikationer för deltagande och demokrati – i princip kan sägas gälla oavsett utbildningsform. För folkbildningens del får detta särskild betydelse mot bakgrund av den historiska närheten till bildningsideal, medborgarskap och folkrörelser. Frågor väcks om hur folkbildningen, som vuxit fram under en tid präglad av vissa tekniska möjligheter, ska ”översättas” i en tid präglad av andra typer av tekniska möjligheter. En viktig slutsats i denna utvärdering handlar därmed om vikten av att stärka folkbildningens ställning som demokratiaktör också i en digital tid. Inte minst framstår det som angeläget att initiera en diskussion om vad folkbildningens roll är och ska vara i ett alltmer digitaliserat samhälle.

Hittills tycks man, enligt svaren i denna undersökning, i första hand ha anpassat sig till tidsandan genom att bidra till att fler kommer med på ”digitaliseringståget”. Det innebär att man gjort betydelsefulla insatser för att fler ska få tillgång till digitala redskap och utveckla sådan digital kompetens som krävs för att klara vardagslivet i ett digitaliserat samhälle. I en tid då uppemot 96 procent av den vuxna befolkningen använder internet (Svenskarna och internet, 2023) torde, och borde, folkbildningens roll dock kunna vara betydligt mer omfattande.

7.2 I MÖTET MED STATENS FYRA SYFTEN

Statens syften med stödet till folkbildningen utgör grunden för verksamheten inom bidragsberättigade studieförbund och folkhögskolor. Dessa syften är att:

1. stödja verksamhet som bidrar till att stärka och utveckla demokratin
2. bidra till att göra det möjligt för en ökad mångfald människor att påverka sin livssituation och skapa engagemang att delta i samhällsutvecklingen
3. bidra till att utjämna utbildningsklyftor och höja bildnings- och utbildningsnivån i samhället
4. bidra till att bredda intresset för och öka delaktigheten i kulturlivet.

I relation till dessa syften betonas i utvärderingen framför allt de möjligheter som kommer med digitaliseringen när det handlar om att bidra till att höja samhällets utbildningsnivå genom ökad tillgänglighet, och möjligheten att inkludera fler grupper av deltagare jämfört med tidigare. Ett led i att bidra till att utjämna utbildningsklyftor och höja bildnings- och utbildningsnivån i samhället handlar om att analysera vilka bildningsbehov som finns i samtiden och som digitaliseringen för med sig. Även om andra syften aktualiseras i det samlade materialet så är det i mindre omfattning jämfört med utbildningsfrågorna. Detta beror kanske framför allt på att de frågor som ställts i enkäten och intervjuerna inte tillräckligt tydligt bjudit in till att diskutera dessa syften.

När det gäller frågor kring delaktighet i kulturlivet framstår digitaliseringen som en faktor som inte minst indirekt påverkar förutsättningarna för deltagande. Även om kvaliteten i hybrida eller distansbaserade kulturarrangemang ifrågasätts av vissa så bör dessa alltså värderas utifrån att de möjliggör för fler att delta. Kulturlivet är redan idag i viss mån digitalt, och inom folkbildningen finns de som önskar ett ännu större närmande till de kulturuttryck som växer fram på olika delar av internet. Eftersom internet är, och förmodligen fortsatt kommer vara, en viktig arena för kulturskapare och kulturskapande är frågan hur folkbildningen kan bidra till detta och hur nya former för kulturskapande kan införlivas i folkbildningen? I skrivande stund kompliceras dessa frågor av rädslan för framväxten av AI, som även bär med sig förändrade villkor för kulturskapande, inte minst genom framväxten av så kallad "AI-konst".

Det är dock viktigt att påminna sig om att bara för att en viss teknik skapar större tillgänglighet så innebär inte det att trösklarna för deltagande automatiskt sänks och konsten demokratiseras. Frågor om folkbildningen betydelse för att bredda intresset för och öka delaktigheten i kulturlivet bör därmed fortsatt betonas.

Även demokratisyftet och påverkans- och mångfaldssyftet ovan har aktualiserats i relation till flera delar av denna rapport, då handlar det om hur digitaliseringen inverkar på förutsättningarna för aktivt medborgarskap och möjligheten för en ökad mångfald människor att påverka sin livssituation genom folkbildning. Här pekar resultaten från utvärderingen mot vikten av att möta människors engagemang och behov där de finns. Internet är i dag en central arena för människors informations- och kunskapssökande, men också för mobilisering, rörelseengagemang och politisk diskussion, lokalt såväl som nationellt. Hur kan folkbildningen bidra till människors bildningsresor i relation till detta, och hur kan folkbildningens kunskaper och erfarenheter bidra till att öka motståndet mot sådant som falska budskap, hatretorik, polarisering och digitala smutskastningskampanjer?

7.3 VIKTEN AV FOLKBILDNING I DIGITALISERINGENS TIDEVARV

Något som tydliggjorts genom denna utvärdering är att digitaliseringen medför en större bredd av arbetssätt inom folkbildningen. Det bidrar på en del håll till att driva på olika åsiktspositioner och ställningstaganden, inte minst i relation till hybrid- och distansbaserad undervisning som uppfattas utmana det fysiska mötets ställning. Med ett framtidsperspektiv framstår detta som en angelägen motsättning att ta tag i, exempelvis genom att initiera en fördjupande diskussion om pedagogik, bildning och kunskapssyn. Dels för att värna och utveckla folkbildningens idémässiga arv, dels för att skapa tillfällen för reflektion över hur detta arv kan omsättas i folkbildningspedagogiska praktiker i studieförbund och folkhögskolor i en digital tid.

Digitaliseringen innebär större möjligheter till pedagogisk anpassning för fler, vilket aktualiserar vikten av att diskutera just olikheter och pluralism och i vilken mån dessa får rum inom folkbildningen. Det innebär att folkbildningens styrning och ledarskap påverkas av digitaliseringen. När möjligheten till hybrida och distansbaserade arbetssätt manar till ställningstaganden finns det goda skäl att mobilisera folkbildningens tradition av kreativitet, flexibilitet och lyhördhet, för att därigenom bibehålla folkbildningsmässigheten i relation till förändrade villkor och förutsättningar.

Digitaliseringen rymmer dock inte enbart folkbildningspedagogisk potential, den står inte heller för en neutral samhällsutveckling. I hög grad är digitaliseringen sammanflätad med en allt större maktkoncentration hos vissa stora kommersiella aktörer vilket till exempel gör att de allra flesta konsu-

merar digitala tjänster, som i sin tur produceras av en krympande skara (jmf Gere, 2009). En folkbildningsdiskussion om ställningstaganden kopplade till digitaliseringen bör därför inbegripa en kritisk reflektion också av en mer övergripande karaktär. Det handlar om att ställa sig frågor som:

- Vilka förväntningar på människan är det som bärs fram genom viss teknik?
- Hur påverkas samhällsdebatt, medborgarskap och demokrati av digitalisering?
- Hur inverkar digitaliseringen på villkoren för kulturskapande och delaktighet i kulturlivet, exempelvis givet de spridningsmöjligheter som kommer med internet och sociala medier?

En sådan ingång handlar övergripande om att på ett avvägt sätt undersöka hur folkbildningen kan och bör bidra till att främja digitaliseringen, men även om hur man i vissa hänseenden skulle kunna utgöra en motkraft. Med sin demokratiska folkrörelseförankring borde just folkbildningen vara den utbildningsinstitution som är bland de allra mest rustade att skärskåda sådant som den digitala teknikens ökade möjligheter för demokratiskt deltagande, jämlikhet, frihet, bildning och medinflytande, och samtidigt det hot som tekniken kan innebära. I och med att digitaliseringen är en så integrerad del i vår samtid riskerar dess inverkan på samhället, kulturen och folkbildningen att osynliggöras om den inte behandlas med fortsatt kritisk diskussion. Att digitaliseringen i vissa sammanhang jämförs med den industriella revolutionen (SOU 2016:89) säger en hel del om de genomgripande samhällsförändringar som den digitala tekniken för med sig.

Folkbildningen har därmed en fortsatt viktig roll att spela för att, precis som man gjorde med den bokliga bildningen runt det förra sekelskiftet, bidra till att demokratisera också den digitala bildningen. Med tanke på hur långt digitaliseringen redan har gått handlar det dock inte främst om att göra insatser för att sprida teknikkunnande till den krympande skara som i dag är digitalt odelaktiga (jfr Folkbildningsrådet, 2013). Snarare handlar det om att vara en aktör som kan bidra till att människor både i dag och i framtiden utvecklar de förmågor som krävs för att kunna använda sig av digital teknik på sätt som gagnar dem, och som bidrar till att höja bildnings- och utbildningsnivån i samhället. Att stärka människors förmåga att skapa med digitala redskap vore ett led i att bidra till att fler får utveckla de kunskaper som krävs för att kunna påverka den egna livssituationen.

Detta pekar på att folkbildningens praktiker inte bara påverkas av digitalisering, utan att folkbildningen också har en fortsatt viktig roll att spela för hur digitaliseringen tillåts inverka på vårt lands demokrati, yttrandefrihet, kulturliv och den allmänna bildningsnivån i samhället.

Referenser

- Betancourt, M. (2016). *The critique of digital capitalism: an analysis of the political economy of digital culture and technology* (p. 262). punctum books.
- Bjurström, E., Fornäs, J., & Ganetz, H. (2000). *Det kommunikativa handlandet: kulturella perspektiv på medier och konsumtion*. Bokförlaget Nya Doxa.
- Bornemark, J. (2018). *Det omätbaras renässans: En uppörelse med pedanternas världsherravälde*. Volante.
- Clarke, V. & Braun, V. (2017) Thematic Analysis. *The Journal of Positive Psychology* 12.3 (2017): 297-98. Web.
- Folkbildningsrådet. (2013b). *Folkbildningens vägval & vilja : om studieförbundens och folkhögskolornas roll och uppgifter i dagens och morgondagens samhälle : ett samarbete mellan Folkbildningsförbundet, Rörelsefolkhögskolornas intresseorganisation, Sveriges kommuner och landsting och Folkbildningsrådet*. Stockholm: Folkbildningsrådet. Tillgänglig: https://www.sverigesfolkhogskolor.se/globalassets/dokument_fso/vagval-vilja-folkbildning.pdf
- Folkbildningsrådet (2018). *Folkbildningens betydelse för samhället 2018*. Folkbildningsrådets samlade bedömning. Tillgänglig: https://www.folkbildningsradet.se/media/w2sbr4bo/samlad-bedomning-2018_webb.pdf
- Folkbildningsrådet (2019). *Folkbildningens betydelse för samhället 2019*. Folkbildningsrådets samlade bedömning. Tillgänglig: https://www.folkbildningsradet.se/media/1a5jh0ek/folkbildningsradets-samlade-bedomning-2019_final.pdf
- Folkbildningsrådet (2020). *Folkbildningens betydelse för samhället 2020*. Folkbildningsrådets samlade bedömning. Tillgänglig: <https://www.folkbildningsradet.se/media/fidaj0qr/folkbildningsradets-samlade-bedomning-2020.pdf>

- Folkbildningsrådet (2021a) Folkbildning i coronatider 2020 – Sammanfattning och analys av åtta delstudier Tillgänglig: <https://www.folkbildningsradet.se/media/sypp0sfe/folkbildning-i-coronatider-webbversion.pdf>
- Folkbildningsrådet (2021b). *Folkbildningens betydelse för samhället 2021*. Folkbildningsrådets samlade bedömning. Tillgänglig: <https://www.folkbildningsradet.se/media/d5vfdlah/folkbildningsradets-samlade-bedomning-2021.pdf>
- Folkbildningsrådet (2021c): *Folkhögskolan mitt i pandemin – digitalisering och nya arbetssätt*. Tillgänglig: <https://www.folkbildningsradet.se/globalassets/rapporter/2021/folkhogskolan-mitt-i-pandemin---digitalisering-och-nya-arbetssatt.pdf?epieditmode=true>
- Folkbildningsrådet (2022). *Folkbildningens betydelse för samhället 2022*. Folkbildningsrådets samlade bedömning. Tillgänglig: https://www.folkbildningsradet.se/media/otcnp23r/fbr_sb2023_webb.pdf
- Formosa, S., & Pace, J. F. Digitisation, Digitalisation, Digital Transformation: The Maltese Spatial Encounter. *Social, Spatial and Technological Spaces in Real and Virtual Domains SpatialTrain III*, 305. Fuchs, C. (2017). From digital positivism and administrative big data analytics towards critical digital and social media research!. *European Journal of Communication*, 32(1), 37-49.
- Gandrita, D., Gandrita, A., & Rosado, D. P. (2022). Overcoming Remote Leadership Challenges: Lessons Learned from Covid-19. *Journal of Business and Management studies*, 4(4), 170-183.
- Gere, C. (2009). *Digital culture*. Reaktion Books.
- Gillberg, N. (2014). *Uppmärksamhetssamhället*. Lund: Studentlitteratur.
- Godhe, A. L. (2024). Swedish teachers' digital competence–infrastructures for teaching and working. In *Digitalization and Digital Competence in Educational Contexts*. Taylor & Francis.
- Gustavsson, B. (2017). *Bildningens dynamik: framväxt, dimensioner, mening*. Bokförlaget Korpen.
- Ilshammar, L. (2019). Boken, folkbildningen och homo digitalus – eller varför framtiden inte blir som vi tror. I *Folkbildning & Forskning Årsbok 2019*. Stockholm: Föreningen för folkbildningsforskning.
- Millenberg, F. (2023). *Att mötas på folkhögskola: en studie om folkhögskollärares pedagogiska hållning* (Doctoral dissertation, Linköping University Electronic Press).

- Neuding, P. (2022) *Skärmarna i skolan misslyckat experiment*. Svenska Dagbladet. <https://www.svd.se/a/bgkgJA/intervju-lotta-edholm-l-kritisk-till-skarmarna-i-skolan>
- Postman, N. (1992). *Technopoly: The surrender of culture to technology*. New York: Vintage.
- Selwyn, N. (2010). Looking beyond learning: Notes toward the critical study of educational technology. *Journal of Computer Assisted Learning*, 26, 65-73
- Selwyn, N. (2019). *What is digital sociology?*. John Wiley & Sons.
- SOU 2016:89 (2016) *Digitaliseringskommissionen. För digitalisering i tiden*. https://www.regeringen.se/4af25c/contentassets/f7d07b214e2c459eb-5757cea206e6701/sou-2016_89_webb.pdf
- Säljö, R. (2019) En digital uppväxt och en digital framtid. *Vägval i skolans historia. Föreningen svensk undervisningshistoria*. 21019:1.
- Söderman, A. (2022a). *Digital studentkultur: Om slutna grupper på Facebook som icke-formell arena i högre utbildning* (Gothenburg utvärderings in educational sciences, 468) [doktorsavhandling]. Göteborgs universitet.
- Söderman, A. (2022b). Folkhögskolan och pandemin: Om nostalgi i pedagogisk exil. *Utbildning & Demokrati-tidskrift för didaktik och utbildningspolitik*, 31(2), 75-97.
- Wihlborg, E. (2018). *Tillit till staten i digitala relationer*. Tillgänglig: <https://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:1231058/FULLTEXT01.pdf>

Frågan om folkbildningens digitalisering har varit aktuell länge, men gavs extra tyngd under coronapandemin. Då behövde studieförbund och folkhögskolor ställa om sina cirklar, kurser och kulturprogram till digitaliserad folkbildning på distans, eller till olika blandformer av när- och distansverksamhet.

Men vad har hänt efter det? I rapporten *Digitaliserad folkbildning* analyseras pågående förändringsprocesser, innovativa fördelar med digitaliseringen och digitaliseringen i ett framtidsperspektiv. Digitaliseringen framstår i rapporten som en mångfacetterad och positiv resurs för folkbildningen. Den kan öka studieförbundens och folkhögskolornas räckvidd och ger nya arbetsredskap. Men den är även omdiskuterad. Vad händer med det folkbildningsmässiga mötet och de kollektiva bildningsprocesserna när folkbildningen blir digital? Hur inverkar digitaliseringen på folkbildningens identitet och arbetsformer?

ALEXANDRA SÖDERMAN är fil.dr. i pedagogik och verksam som lektor vid Göteborgs universitet. Hon forskar bland annat om hur digitaliseringen griper in i och påverkar olika bildningspraktiker och bildningskulturer.

HANS-ÅKE HÖBER är tidigare folkhögskollärare, folkhögskolerektor och bildningskonsulent i Västra Götaland. Numera är han doktorand i pedagogik vid Göteborgs Universitet.